

Muhammet Ali KÖROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof.

Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Uşak-TÜRKİYE
Usak University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Social Work, Usak-TURKIYE

ORCID: 0000-0001-8593-6139

muhammet.koroglu@usak.edu.tr

Yaşlanma Teorileri Bağlamında Yaşlıların Yaşam Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma

Öz

Yaşlılık, günümüz toplumlarını başta ekonomik, sosyal ve politik alanlar olmak üzere en çok etkileyen sosyal olgulardan biridir. Dünya nüfus istatistikleri, yaşlılık olgusunun yakın gelecekte önemini arttırarak koruyacağını göstermektedir. Yaşlı nüfusun artması ve doğum oranlarının düşmesi, birçok toplum için varoluşsal bir tehdit oluşturmaktadır. İnsan ömrünün 21. yüzyılda önceki dönemlere göre neredeyse iki kat uzamasıyla insanlık, geçmişte olmayan bir toplumsal olguyu deneyimlemektedir. Yaşlılık, geçmişte özel insanların yaşayabileceği bir deneyimken günümüzde istisnalar dışında herkesin ulaşabileceği bir gelişim dönemi olarak algılanmaktadır. Ancak yaşlılık olgusunun sosyal değerler sisteminde nasıl yer alacağı ve yaşlılara nasıl bir statü sağlanacağı toplumlara göre değişmektedir. Bu durum, yaşlı bireylerin kimliklerini yeniden inşa etme ve yeni rollere uyum sağlama süreçlerini etkilemektedir. Her ne kadar toplumsal değer, statü ve rol beklentilerinden etkilense de yaşlılık bireysel ve özgün bir deneyimdir. Yaşlılığı anlamaya yönelik kuramsal yaklaşımlar hem yenidir hem de yaşlılığı nesnelleştirmektedir. Bazı durumlarda bireye özgü yaşlılık deneyimi, kuramlarla anlaşılamayacak kadar karmaşıktır. Ayrıca bu kuramlar, kendi dönemlerinin düşünsel iklimini de yansıtır. Bu çalışma, yaşlılık kuramları ile bireysel yaşlılık deneyimleri arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırmaktadır. Bu amaçla Uşak ve Manisa illerinde yaşayan 28 yaşlıyla derinlemesine mülakatlar yapılmış; yaşlıların tüm yaşamlarıyla birlikte yaşlılığı nasıl deneyimledikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Veriler betimsel analizle değerlendirilmiş, yaşlılık sürecini anlamada süreklilik ve aktivite kuramlarının işlevsel olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Kuram, Aktif yaşlanma, Başarılı yaşlanma.

A Study on the Life Experiences of the Elderly in the Context of Aging Theories

Abstract

Old age is one of the social phenomena that most significantly affects today's societies, especially in economic, social, and political domains. World population statistics indicate that the phenomenon of aging will continue to gain importance for all societies in the near future. The increase in the elderly population, combined with declining birth rates, poses an existential threat to many societies. In the 21st century, as human life expectancy has nearly doubled compared to earlier periods, humanity is encountering a social phenomenon it had not previously experienced. While old age was once a rare experience attained by only a few, today it is perceived as a typical phase of human development, accessible to nearly everyone except in exceptional cases.

However, how old age is positioned within the social value system and what kind of status is granted to elderly individuals vary across societies. This also influences the processes through which elderly people reconstruct their identities and adapt to new roles. Although affected by social values, expectations of status, and roles, aging remains a personal and unique experience. The theoretical approaches proposed to understand and explain old age are relatively new and tend to objectify the experience. In some cases, aging becomes too complex to be fully grasped through the aging theories available in the literature.

Moreover, such theories reflect the intellectual climate of their respective eras. In this context, the present study problematizes the relationship between theoretical approaches to aging and the individual experiences of growing old. For this purpose, in-depth interviews were conducted with 28 elderly individuals living in the provinces of Uşak and Manisa. These interviews aimed to understand how aging is experienced across different stages of life. The data collected were subjected to descriptive analysis and interpreted in light of aging theories. The findings suggest that continuity and activity theories were particularly functional in understanding and explaining the experiences of aging among the participants in the study.

Keywords: Old age, Theory, Active ageing, Successful ageing.

Giriş

Yaşlılık, insani gelişimin bir evresi olarak, bu evreye erişebilen her bireyin subjektif olarak deneyimlediği bir aşamadır. Sabit, evrensel ve herkesin aynı yaşamak zorunda olduğu bir dönemi ifade etmez. Bu farklılıklarda, bireyin yaşam tarzı, çevresi, genetik yapısı, eğitim durumu, içinde yaşadığı toplum gibi çeşitli faktörler etkilidir. Yaşlılık, bu faktörler bağlamında değerlendirilip anlaşılmaya çalışıldığında, disiplinler arası bir olguya dönüşmektedir. Her bilimsel disiplin, kendi konu ve alanına bağlı olarak yaşlılık olgusunun farklı boyutlarına yoğunlaşmaktadır. Günümüzde yaşlılık konusunda, farklı disiplinlerin katkılarıyla zengin bir literatür oluşmuşsa da bu bilimsel ilginin tarihi çok eski değildir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan bilimsel, toplumsal, siyasal, ekonomik ve demografik gelişmeler yaşlılık olgusunu gündeme taşımıştır.

İnsanlık tarihinin başlangıcından 20. Yüzyıl başlarına kadar, ortalama insan ömrü, 20 ile 45 yıl arasında değişmektedir. Ancak 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra, 45 yılı aşmayan insan ömrü, hızla artarak 70 – 80 yıla çıkmıştır (Akın, 2006, s. 20). İnsan ömrünün bu denli uzamasında, bilimsel anlamda, tıp ve teknoloji alanındaki gelişmeler, enfeksiyon hastalıklarının kontrolü, halk sağlığındaki iyileşmeler, yeni ilaç ve rehabilitasyon tekniklerinin geliştirilmesi gibi faktörler belirleyici olmuştur (Kalınkara, 2011, s. 72). Ayrıca eğitim, kentleşme, çocuk hastalıklarının önlenmesi, daha iyi sağlık hizmetleri gibi faktörler, tüm dünyada doğumla beklenen yaşam süresini arttırmıştır (Zastrow, 2015, s. 643). Ömür uzunluğunun artması, ölüm oranlarının düşmesi, bununla birlikte doğum oranlarının da düşmesiyle birlikte özellikle gelişmiş Batılı toplumlarda olmak üzere yaşlı nüfus oranında muazzam bir artış olmuştur (Korkmaz & Yazıcı, 2014, s.10). Süreci etkileyen ana faktörlerden bir diğerini de siyasal ve ekonomik şartlar oluşturmaktadır. Yaşlı nüfusun artışı, öncelikle liberal demokrasinin ağırlıklı olarak siyasal hayatı belirlediği ülkelerden başlayarak yayılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan çift kutuplu dünya ve siyasal ideolojiler gölgesinde, Batı demokrasilerinde alternatif, refah devleti anlayışı olmuştur. Refah devleti anlayışı ve ilkeleri, İkinci Dünya Savaşı yılları ve sonrasında yaşanan sosyal sorunların daha hümanist ilkeler çerçevesinde çözülmesinde etkili olmuştur. Sosyal dayanışma, vatandaşlık, sosyal güvenlikle ilgili haklar, yaşam koşullarını olumlu anlamda etkilemiştir. Vatandaşlık temelinde sağlanan siyasal, medeni ve özellikle sosyal haklarla toplumsal sınıflar arasında eşitlik sağlanmaya çalışılmıştır (Marshall & Bottomore, 2000). 1945 ve 1975 yılları arasında uygulanan refah devleti politikalarıyla bireysel gereksinimler, temel haklara dönüşmüştür. Böylece bireyler, piyasanın getirdiği olumsuz koşullara karşı korunmaya çalışılmıştır. Yaşam koşullarının iyileşmesi, bilim ve teknolojideki diğer gelişmelerle birleştiğinde yaşam süresini uzatmış ve yaşlı nüfusunun olağanüstü artmasını sağlamıştır. Yaşlı nüfus 1970'li yıllardan sonra sosyal bir probleme dönüşmeye başlamıştır (İpek, 2019, s. 193). Yaşlılığın sosyal bir sorun olarak ele alınması, ekonomik bir perspektifle değerlendirilmesinin sonucudur. Yaşam süresinin uzamasıyla toplam nüfus içinde önemli bir oran teşkil eden yaşlılar, üretime katkısı olmayan pasif tüketiciler olarak görülerek değersizleştirilmiştir. Ayrıca çalışma çağındaki nüfus üzerinde oluşan ekonomik baskı, sorunu derinleştirmektedir (Ceylan, 2015b. s. 26-27).

Günümüzde, yaşlılıkta geçen sürenin ve yaşlı nüfus oranının artması, tüm dünyada ekonomiler ve sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki en önemli baskılardan birisini oluşturmaktadır. Yaşlı nüfusun yaşam kalitesini korumak ve geliştirmek için üretilmesi gereken sağlık, kamu, sosyal ve hastane hizmetlerini örgütleyip finanse etmek, en gelişmiş ekonomiler için bile zordur (Hablemitoğlu & Özmete, 2010). Aynı şekilde, yaşlının ekonomik bağımsızlığını koruyacak bir emeklilik sistemi oluşturup sürdürebilmek, birçok açıdan zorlayıcıdır. Zira yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte, çalışan nüfusla, çalışmayan nüfus arasındaki denge bozulmuştur. Gittikçe azalan çalışan nüfus, gittikçe artan çalışmayan nüfusa bakmak zorunda kalmaktadır (Ceylan, 2015a s. 78). Bu durum, artan iş gücü ihtiyacının daha fazla oranda yaşlı iş gücünden

karşılanması ve yaşlı iş gücünün daha fazla emek piyasasında kalmasına yönelik politikaların uygulanmasını zorunlu kılmaktadır (Günaydın, 2019, s. 2). Böylece İkinci Dünya Savaşı sonrası artan refah politikaları ve bebek patlaması döneminin sonunda, bir taraftan doğum oranlarındaki düşüş, diğer taraftan yaşlı nüfus oranı ve yaşlılık süresi paralel bir şekilde artarak, toplumsal yapıların tüm bileşenlerini etkiler hale gelmiştir. Aynı süreç, tüm dünyada, doğum oranlarındaki düşme ve yaşlı nüfus oranının artması şeklinde devam etmektedir.

Yakın gelecekle ilgili projeksiyonlarda farklı bir durum görülmemektedir. Birleşmiş Milletler Sosyal ve Ekonomik İşler Dairesi raporlarında, 2050 yılında, dünyada şu an 761 milyon olan 65 yaş ve üstü nüfusun iki kat artarak 1,6 milyara ulaşması beklenmektedir. Bu da dünya nüfusunun %16'sından fazlasının yaşlı olacağı anlamına gelmektedir (United Nations, 2023). Buna karşılık, dünya nüfusunun özellikle genç nüfusun aynı paralelde artması beklenmemektedir. Bunun yanı sıra yakın gelecekte, gen teknolojisinde ortaya çıkabilecek olan yeni gelişmeler, sağlık bilimlerindeki bazı gelişmelerle, tedavisi zor olan hastalıkların tedavi edilme olasılıklarının artması, yaşlılıktaki yaşam süresi ve yaşlı nüfus oranını beklentilerin ötesine taşıyabilir. Bu durum, yaşlılık olgusunun başta ekonomik olmak üzere sosyal, politik, psikolojik vb. pek çok açıdan ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Yaşlılık olgusunu anlamak için önerilen sosyolojik kuramlar incelendiğinde, bu kuramların daha ziyade klasik kuramlara dayalı makro kuramlar olduğu görülmektedir. Bu kuramlar, çoğunlukla yaşlılığın toplumsal bir probleme yeni dönüşmeye başladığı bir dönemin düşünsel çabasıdır. Birçok kuram, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1980'li yıllara kadar deneyimlenen yaşlılık olgusunu anlamaya yöneliktir. Ancak 1980'li yıllardan sonra ekonomik, teknolojik ve toplumsal şartlar çok daha büyük bir hızla değişmiştir. Buna paralel olarak yaşlılık olgusu da yapısal olarak değişmiştir. Bu nedenle yaşlılık olgusunu anlamaya yönelik sosyolojik kuramları ve bu kuramsal çabaların mikro düzeylerdeki işlevselliklerini tartışmak önemlidir.

Yaşlılık Kuramları

Kuram, bir olguyu açıklayan, kabul edilmiş bilimsel süreçlerle ulaşılan genel ilkeler veya bilgi bütünü olarak ifade edilir (Payne, 2020, s. 19). Bütün bilimsel çalışmalar, ele aldıkları olgular dizisini, öngörülebilir ve kanıtlanabilir kuramlarla açıklamaya çalışırlar (Akçay, 2013, s. 23). Kuram, uygulama ve bilgiden farklıdır. Bilgi, olguların gerçekliğini tarif eder ve olgular hakkında düşünmeyi gerektirir. Gerçeklik, doğru kabul edilen dünyanın resmidir. Kuram, fikirleri ve dış dünyayı anlama ve kıyaslamaya katkı sağlar (Payne, 2020, s. 18-19). Böylece, belli durumlar ve olgular hakkında düşünme, sonuç çıkarma ve tahminde bulunmaya imkân verir (Teater, 2014, s. 10). Kısaca kuramlar, olgularla ilgili bilgi ve gerçekliğin anlaşılması ve yorumlanması ile ilgili bir çabanın ürünüdür. Her bilimsel alan, kendi tarihsel yolculuğunda, konuyla ilgili araştırmaları çerçevesinde oluşan yaygın kabulleri bağlamında kendi kuramlarını ortaya koyar. Zamanla yeni araştırmalarla, olguların başka boyutlarıyla ilgili yeni bilgiler ortaya çıktıkça, var olan kuramlar eleştirilir. Böylece, olguları daha bütüncül anlamaya imkân veren başka kuramlar ortaya çıkar.

Yaşlılık olgusu açısından değerlendirildiğinde özellikle sosyoloji, psikoloji, genetik ve sosyal hizmet gibi birçok alanda kuramların geliştiği görülmektedir. Sosyoloji, yaşlılığı toplumsal bağlamda değerlendirirken psikoloji, bireysel, bilişsel ve duygusal değişim bağlamında değerlendirmektedir. Genetik ve tıp bilimleri ise biyolojik değişimlere odaklanmaktadır. Aynı şekilde, yaşlılık olgusunun öneminin ortaya çıkmasıyla Gerontoloji gibi yaşlılığa özel bir bilim dalının ortaya çıktığı görülmektedir. Gerontoloji, yaşlılığın, bedensel, psişik, sosyal, tarihsel ve kültürel yönlerinin tamamıyla ilgilenen bir bilimsel disiplindir (Kalınkara, 2011, s. 11). Yaşlılığın çok boyutlu olması, farklı disiplinlerin çalışmalarını zorunlu kılmaktadır.

Yaşlılık kuramları kategorize edilirken temelde biyolojik ve sosyal kuramlar olarak sınıflandırmak yaygındır. Biyolojik kuramlar, yaşlanma sürecini, biyolojik, anatomik genetik hücresel ve yapısal boyutta ortaya çıkan değişimler bağlamında ele almaktadır. Bu anlamda, her

biri yaşlanmanın bazı yönlerini açıklayan 130'dan fazla kuram olduğu ifade edilmektedir (Akın, 2006, s. 97). Son dönemde genetik alanında, yaşlılığın anlaşılması, durdurulması hatta geri döndürülmesi konusunda yapılan birçok umut verici çalışmaya rastlanmaktadır (Plesa at al., 2023). Yaşlılığın psikolojik yönüyle genel olarak, bilişsel beceriler ve ruhsal davranış değişimleriyle ilgilidir (Er, 2009, s. 136). Bu açıdan psikolojide yaşlılığa özgü bir kuram bulunmamaktadır. Ancak yaşlanmanın getirdiği bilişsel, duygusal ve davranışsal değişimler yanısıra fiziksel kayıpların getirdiği durumlarla mücadele mekanizmaları, geleneksel psikolojik perspektifle değerlendirilmektedir (Wernher & Lipsky, 2015).

Yaşlılık, bireyin zamanla olan ilişkisini yeniden yapılandığı gibi bireyin dünyayla ve kendi öz tarihiyle olan ilişkisini de yapılandırır. İnsan, asla doğal bir ortamda yaşayıp yaşlanmaz. Her dönemin olduğu gibi yaşlılığın konumu da içinde yaşadığı toplum tarafından belirlenir (Beauvoir, 1970 s. 20). Yaşlılık olgusuyla ilgili ortaya konan toplumsal kuramlar ise, toplumsal gerçeklerle yaşlılık arasındaki bu karmaşık ilişkiyi açıklamaya çalışır (Emiroğlu, 1995, s. 26).

Yaşlılık ile ilgili kuramları değerlendirirken, kuramların ortaya çıktığı tarihsel şartları da dikkate almak önemlidir. Çünkü modern endüstriyel üretim ve tüketim tarzı, insanlığın o dönem için yeni bir deneyimi olup, geleneksel toplumsal yapıları köklü bir değişime uğratmıştır. Aile yapısının çekirdek aileye dönüşmesi, üretimin fabrika ortamına kayması ve piyasa değerlerine uygun yapılması, nüfusun kentlere taşınmak zorunda kalması, yaşlıları etkileyen temel dönüşümlerden bazılarıdır. Ancak dönemin üretim ve emek anlayışı, yaşlıları en çok etkileyen olguların başında gelmektedir.

Modern endüstriyel medeniyette üretimin en temel bileşenlerinden olan emek, sadece üretimi sağlayan ve piyasada maddi değeri olan bir metaya dönüşmüştür. Piyasanın herşey olduğu ve piyasaya üretim yapmak için gerekli olan emeğin insan varoluşuyla özdeş olduğu bir anlayışta, yaşlılık, engellilik vb. durumlar nedeniyle üretmeyen insanın çok fazla değerinden bahsetmek mümkün değildir (Köroğlu, 2022, s. 120). Kapitalist üretim sistemi, özellikle genç işçilere ihtiyaç duyar. Üretim sürecinin dışında kalan yaşlılara ise ekonomik bir önem atfedilmez. Böylece yaşlılar, toplumsal hayatın dışına ve yalnızlığa itilir. Yaşlının toplumsal ve ekonomik dünyada kabul görmesi için, kendisinden beklenen şey, üretmesi ve biriktirmesidir. Bu nedenle yaşlılar, 20. Yüzyılın ikinci yarısına kadar son derece zor çalışma şartlarında, neredeyse ölene kadar çalışmak zorunda kalmışlardır (Çabuklu, 2004, s. 70).

Ancak kapitalizmin en sarsıcı krizlerinden birisi olan 1929 ekonomik buhranı, bazı temel kabulleri değiştirerek, yaşlılık, engellilik, işsizlik gibi temel sorunlarla başa çıkma konusunda gerekli sosyal refah ilkelerini zorunlu kılmıştır. Bu döneme kadar geçerli olan, çalışmak, biriktirmek ve bireycilik anlayışı sorgulanmış ve bireyin kendisi dışındaki şartlar nedeniyle de işsiz kalabileceği ve sosyal yardıma ihtiyaç duyabileceği görülmüştür (Zastrow, 2015, s. 53-54). Bu dönemden 60'lı yıllara kadar, genç işsizlere yer açmak için, yaşlı bireylerin erken emekliliği teşvik edilmiştir (Korkmaz, 2014, s. 197). İkinci Dünya Savaşından itibaren bir taraftan refah devleti ilke ve uygulamalarıyla, yaşlı bireylerin durumu kısmen iyileşirken diğer taraftan sürekli olarak yaşlı nüfusun artması, doğum oranlarının düşmesiyle, çalışan nüfus üzerinde yoğunlaşan ekonomik baskı gündeme gelmiştir. Özellikle emeklilerin çalışan nüfus üzerindeki ekonomik baskısı, yaşlıların daha fazla iş piyasasında kalması yönünde zorlayıcı olmaya başlamıştır. Yaşlılıkla ilgili kuramların neredeyse tamamı, böyle bir ekonomik, toplumsal ve entelektüel bağlamda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, ilk yaşlılık kuramı olan aktivite kuramı, ekonomik ve toplumsal hayatta hiç yaşlanmamış gibi kalmayı ima etmektedir.

Aktivite Kuramı

Aktivite kuramı, insan yaşamını döngüsel bir süreç olarak ele alarak, her döneme uygun eylemler dizisi betimlemeye çalışmaktadır. Yaşlılık dönemi de yaşam döngüsünün evrelerinden birisidir. Dolayısıyla biyolojik ve sağlıkla ilgili sorunlar dışında yaşlıların psikolojik ve sosyal

ihtiyaçları değişiklik göstermez. Yetişkinlik ya da orta yaş döneminde sahip olunan davranışlar yaşlılık dönemini belirler (Hablemitoğlu & Özmete, 2010, s. 145) Kurama göre, yaşlının etkinlik durumunu, bir önceki dönemdeki yaşam biçimi, sağlık ve sosyoekonomik faktörler belirlemektedir (Kalınkara, 2011, s. 27). Yaşlı bireylerdeki kişisel nedenler dışındaki aktivite azalma durumunu, toplumdaki yaşlı davranışlarına yönelik kültürel normlar ve kuşaklar arası kültür değişimleri gibi faktörler etkilemektedir (Emiroğlu, 1995, s. 27). Özellikle yaşlı yetişkinler için olumsuz sağlık koşullarının, zayıf sosyal ilişkilerle ilintilendirildiği; buna karşılık güçlü sosyal ilişkilerin sağlığı olumlu etkilediğini gösteren pek çok çalışma bulunmaktadır (Hasworth & Cannon, 2015). Dolayısıyla aktivite kuramı açısından, biyolojik ve sağlıkla ilgili iyilik durumunun sürekliliğini sağlamak için yaşlı bireyin kendisini izole etmek yerine sosyal ilişkilerini güçlendirerek devam ettirmesi önemli görülmektedir.

Aktivite kuramına göre, iyi bir yaşlanma süreci geçirebilmek için, her insanın sahip olduğu aktivitelerini ömür boyu koruması gerekir (Tufan, 2001, s. 40). Aktivite kuramcılar, yaşlı bireylerde ilişki kurma, aktivite ve aktivitelerden doyum almanın azaldığını kabul etmekle birlikte, iyi yaşlanma için bu durumların olmaması gerektiğini ifade ederler (Onur, 2021 s. 348). Ayrıca kuramın ifade ettiği etkinlikler, salt etkinlik anlamına gelmemektedir. Kuram, aktivite kavramıyla, yaşlının benlik algısı ve yaşam doyumunu destekleyecek, bıraktığı rollerin yerini doldurabilecek anlamlı etkinlikleri ifade etmektedir (Durak, 2019, s. 212). Aktivite kuramı, yaşlılıkta yaşam tatmini için sosyal katılım ve anlamlı aktiviteler olmak üzere iki önemli seçenek üzerinde durur (Hasworth & Cannon, 2015). Ancak aktivite kuramının tatmin edici yaşlılık için önerdiği seçeneklerin gerçekleşmesi, kişisel ve toplumsal bir çok etkene bağlıdır.

Kişisel bağlamda değerlendirildiğinde, biyolojik sağlıkla ilgili şartlar, her yaşlı için değişmektedir. Kronik hastalıkların yaygın olduğu günümüzde, bir çok yaşlı için eylem sınırlılığı olmasa bile yaşam kalitesini düşürecek bir çok hastalık söz konusu olabilmektedir. Ayrıca bazı yaşlılar, yapı ve kişilik özellikleri açısından daha izole ve hareketsiz yaşamı tercih edebilmektedirler. Yine, bireysel tercihlerle ortaya çıkan farklı yaşam tarzlarını, yaşam uyum ve tatmini için sadece aktiviteler bağlamında tanımlayarak standartlaştırmak mümkün değildir. Diğer taraftan, yaşlı bireyin ekonomik koşulları ve emeklilikle birlikte kendisine sağlanan hizmet olanakları, aktiviteyle ilgili sınırları belirlemektedir. Bu durumda yaşlı bireyin aktif olmak istemesi ve bunun için bireysel hiçbir engelinin olmaması yeterli değildir. Toplumun yaşlı bireylerin kendini gerçekleştirmelerine olanak sağlayan etkinlikler için alan açması önemlidir. Bu durum, yaşlı bireyin ilgileri kadar, toplumun ihtiyaçları çerçevesinde, ekonomik, kültürel, sanatsal, eğitim vb. alanlarda gerçekleşebilir.

Geri Çekilme Kuramı

Geri çekilme kuramı, aktivite kuramının tam tersine, yaşlılığı toplumsal, fiziksel ve psikolojik olarak geri çekilme süreci olarak değerlendirir. Buna göre, yaşlılığın başlamasıyla beraber birey, etken durumdan edilgen duruma geçerek, yavaş yavaş toplumsal hayattan koparak kendi içine dönmeye başlar (Durak, 2019, s. 210). Kurama göre, yaşlı birey, fiziksel olarak toplumdaki aktivitelerini sınırlar. Böylece enerjisini korumaya çalışır. Psikolojik olarak, geniş dünyayla olan ilişkilerini, sadece kendini ilgilendiren yaşam olaylarıyla sınırlandırır. Duygu ve düşüncelerini dış dünya yerine, kendi iç dünyasına yöneltirler. Toplumsal düzeyde, yaşlı bireyle toplum arasında karşılıklı bir geri çekilme söz konusudur. Böylece, toplumla yaşlı birey arasındaki etkileşim sınırlanır (Onur, 2021, s. 347). Geri çekilme kuramı, sağlık sorunları ve yoksulluk gibi şartlardan bağımsız olarak yaşlılığın, kaçınılmaz olarak kademeli bir geri çekilme süreci olduğunu ifade eder. Bu geri çekilme, özellikle bireyin, bireysel ve toplumsal etkileşim dünyasından kendisini geri çekmesiyle gerçekleşir (Şentürk, 2020, s. 100).

Geri çekilme kuramı, sosyolojideki makro kuramlardan birisi olan “yapısal işlevselcilik” kuramının yaşlılık olgusuna uygulanmasıyla ortaya çıkan bir düşünsel açılamdır. Yapı kavramı,

sosyolojinin odak kavramlarından birisidir. Alanda yapı kavramı ile ilgili bir çok yaklaşım bulunmaktadır. Ancak kavramla ilgili tartışmaların özü, yapı kavramının, örgütlü, kalıcı ve sürekli ilişkileri ifade ettiği yönündedir (Bottomore, 2015, s. 154). İşlevselcilik de aynı şekilde, toplumsal yapı ve birimleri, toplumsal bütün açısından değerlendirmeyi ifade etmektedir. Kısaca yapısal işlevselcilik, bir toplumsal sistemin ayakta kalabilmesi için karşılanması gereken işlevsel zorunluluklarla, bu işlevleri karşılayan toplumsal yapılara odaklanmaktadır (Wallace & Wolf, 2004, s. 21). Bu açıdan yaşlılık olgusunun ve yaşlanmayla birlikte ortaya çıkan toplumdan geri çekilme durumunun bireysel ve toplumsal açıdan olumlu veya olumsuz işlevleri olmalıdır.

Bireysel açıdan değerlendirildiğinde, yaşlı açısından geri çekilme, bireyin kendisi korumaya alması ve özgürleştirmesidir. Bir zamanlar, yerine getirmek zorunda olduğu roller, iş hayatındaki rekabet, toplumsal baskı, kendisini topluma kabul ettirme çabası gibi bir çok yükümlülük ortadan kalkmaktadır (Şentürk, 2020, s. 100). Bunun yanı sıra birey, kendisini toplumsal ilişkilerden yalıtarak, çevresini bir anlamda kendi yokluğuna hazırlamaktadır. Bunu yaparken aynı zamanda, kendi ölümüne kendisini hazırlamaktadır (Kaygusuz, 2008, s. 232). Geri çekilme kuramına göre, bireyin hayatında hiç sahip olmadığı kadar özgür bir zamana sahip olması, hobiler ve hayallerini hiçbir toplumsal baskı olmadan gerçekleştirme imkanına sahip olması, olumlu bir durumdur.

Yaşlı bireyin toplumsal ilişkilerden geri çekilmesi, toplumsal açıdan da olumlu işlevlere sahiptir. Buna göre, yaşlanan bireyin toplumdan uzaklaşmasıyla kuşaklar arası geçişler mümkün olmaktadır. Emeklilikle birlikte, toplumsal hayattan kademe kademe ayrılan bireylerin yerine genç kuşaklar geçer. Toplumsal gruplar arasında iş gücü ve ekonomik gücün dağılımı açısından bir denge oluşur (Şentürk, 2020, s. 100).

Buna karşın, geri çekilme kuramının ön gördüğü gibi yaşlı bireyin kendisini toplumdan soyutlayarak, yalnızlığa hapsetmesi, onun toplum tarafından gereksiz bir yük olarak algılanmasına sebep olmaktadır (Ceylan, 2015b s. 43). Bu bakış açısıyla oluşan olumsuz toplumsal tutum ve değerler, ileri boyutlarda, yaşlılara sunulacak kurumsal hizmetlerin sınırlandırılması, yaşlıların sosyal destek programlarından yoksun kalarak psikolojik çöküntü yaşaması, kendilerini değersiz hissetmesi gibi riskler taşımaktadır (Alptekin, 2011, s. 10). Makro düzlemde değerlendirildiğinde, günümüz toplumlarının demografik yapıları açısından, geri çekilme kuramı, işlevsel değildir. İş gücü piyasasının ihtiyaç duyduğu emeğin, genç kuşaklar tarafından karşılanamadığı günümüz toplumlarında, yaşlı bireylerin, emeklilikle birlikte, toplumsal ve ekonomik hayattan kopmasını önermek, rasyonal görünmemektedir.

Rol Bırakma Kuramı

Rol bırakma kuramı da yaşamdan geri çekilme kuramı paralelinde ortaya konmuş bir sosyolojik kuramdır. Bu kurama göre insan, sosyal bir varlık olarak toplumsal yapı içinde, rolleri toplum tarafından belirlenmiş bir alanda var olmak zorundadır. Toplum bir sahne, birey, o sahnede önceden hazırlanmış oyunda rol üstlenen bir aktördür (Kaygusuz, 2008 s. 237). Roller, kişinin toplumdaki konumunu tanımlayan beklentileri ifade eder. Toplumsal konumlarla bağlantılı, sosyal açıdan tanımlanmış, beklentiler ve yükümlülükler setidir. Statü ise bireyin toplumsal konumunu ifade eder (Turner, 2000, s. 13). Dolayısıyla bireyin rolleri, sahip olduğu toplumsal konum çerçevesinde belirlenir.

Rol bırakma kuramı, bireyin yaşlanmasına bağlı olarak, toplumsal rollerin sayısında bir azalma olacağını, toplumun yaşlıdan yaşlılık statüsüne uygun farklı roller bekleyeceğini ifade eder (Şentürk, 2020, s. 111). Kurama göre, yaşlıların karşılaştığı sorunlar, yaşlıların kendi yetersizliklerinden değil, yaşlılara ilişkin rol normlarındaki yetersizliklerden kaynaklanmaktadır. Yaşlı bireylerin benlik tasarımı ve benlik saygılarındaki hasarlar, anlamsızlık duygusu ve psikososyal sorunlar, rol normları tarafından üretilmektedir (Kalinkara, 2011, s. 38-39). Rol bırakma kuramına göre, yetişkin kimliği ve mesleki statüye bağlı rollerin kaybedilmesi yaşlı bireylerin toplumsal imkanlarını önemli ölçüde sınırlar (Hablemitoğlu & Özmete, 2010, s. 146).

Emekliliğe bağlı olarak mesleki statünün sona ermesi ve eşin kaybıyla aile içindeki statünün değişmesi, yaşlı bireyin, toplumun temel kurumsal yapılarına katılımını sonlandırır. Böylece, yaşlı bireyin, temel toplumsal yapıların dışında, sosyal açıdan fayda üretebileceği olanaklar sınırlanır. Özellikle mesleki ve evlilikle ilgili statünün değişimi oldukça yıkıcı olmaktadır. Çünkü bu statüler ve roller bireyin yetişkinliği döneminde oturan ve bireyin kimliğini bulduğu, varoluşsal olarak kendini tamamladığı kilit rollerdir (Onur, 2021, s. 349). Bu durumda yaşlıdan beklenen, temel toplumsal rollerin dışında daha zayıf hatta gölge rollerle yaşamaya uyum sağlamasıdır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, yaşlılık olgusunun anlaşılması ve açıklanması açısından, rol bırakma kuramı, geri çekilme kuramının analizlerinin ötesinde bir düşünsel katkı sağlamamaktadır. Birey, yaşlanmayla birlikte doğal olarak bazı fiziksel ve duygusal değişimler ve kayıplar yaşar. İlgileri, toplumsal olaylardan ziyade kendisine dönebilir. Emeklilikle birlikte mesleki roller kaybolur. Ancak insan kimliği, kişiliği ve sosyal dünyası, sadece mesleki rollere bağlı değildir. Mesleki ve ailevi bazı roller bırakılabilir. Ancak hayat devam ettiği sürece bu rollerin yerine mutlaka yenileri konulacaktır. İnsan doğumundan ölümüne kadar sosyal bir varlıktır. Yaşlanan bireyin, bütün toplumsal rollerinden kopmasını beklemek, modern toplumların iş hayatı ve gençliği fetişleştirmelerinden kaynaklanmaktadır. İş ve aile hayatına bağlı rollerin bitmesiyle yaşlıyı rolsüzleştirmek, yaşlılığı değersizleştirmek anlamına gelecektir. Bu nedenle, yaşlı bireyin hayatla bağını sürdürebileceği ve yeni roller üstlenip, yaşama uyum sağlayabileceği sosyal hizmet ve imkanların yaratılması önemlidir.

Süreklilik Kuramı

Süreklilik kuramı, yaşlanma sürecindeki bireyin, yıllar içerisinde geliştirdiği yaşam tarzına dayalı olan dengeyi korumaya çalışacağı fikrinden hareket eder. Birey, kronolojik yaşından bağımsız olarak sevdiği yaşam biçimini sürdürmeye çalışır. Bireyin yaşlılıkla birlikte bırakacağı, devam ettireceği ve yeni alacağı roller, tercih ettiği yaşam tarzıyla alakalıdır. Ancak sağlık, gelir ve sosyal şartlar gibi yapısal belirleyiciler, birey tercihlerini etkileyebilir (Şentürk, 2020, s. 111). Çünkü yaşlı kişi, hayatı boyunca kendi yaşam akışı üzerinde etkili olan yaşam deneyimlerine bağlı olarak bazı benlik ya da kimlik örüntüleri oluşturmaktadır. Birey, bu kimlik örüntüleri üzerinden çevreyle ilişkilerini kurmakta ve bazı alışkanlıklar edinmektedir. Yaşlanma süreci, bu alışkanlıklar ve kazanımlarla birlikte gelişmektedir (Kaygusuz, 2008, s. 238). Bireyin, kimlik ve kişilikle ilgili yetişkinlik döneminde kazandığı denge, içsel yapı olarak korunmaya çalışılır. Bu çerçevede, bireyin fikir, mizaç, tutum ve değerleri, becerileri, başa çıkma stratejileri ve kültürel rolleri, yaşlanmayla birlikte sürdürülür. Buna karşılık, bireyin iç yapısını sürdürmek için destek olan finansal, tıbbi ve sosyal kaynaklar, dışsal sürdürülebilirliği ifade eder (Akçay, 2011, s. 55). Süreklilik kuramına göre, yaşlılık sürecini iyi geçirmek için, içsel yapılarla dışsal yapılar arasında, bireyin tercihiyle dengeli bir sürekliliğin sağlanması önemlidir.

Nitekim, bireyin yaşam döngüsü içerisinde sürekli, değişim ve uyum sağlama mekanizmaları çalışmaktadır. Birey, çocukluktan itibaren bir çok psikolojik, sosyal ve fiziksel bağlamdan geçer. Her dönemde farklı sosyal roller oynar, değiştirir veya uyum sağlar. Bu durum, yaşlılık süreci için de geçerlidir. Birey için orta yaşlar, kişisel gelişim açısından önemlidir. Ancak herkes için hayata dair tüm güzel şeylerin zirvesi değildir. Bu açıdan, orta yaş kazanımlarının korunma çabasını tüm yaşlılara genellemek doğru değildir. Bireysel ve toplumsal değişim sürekli. Dolayısıyla hayatın herhangi bir döneminin alışkanlıkları, davranış kalıpları, ihtiyaçları, stratejileri sabit kalmaz.

Sembolik Etkileşimcilik Kuramı

Sembolik etkileşimcilik kuramı, sosyolojinin makro kuramlarından birisinin, yaşlılık olgusu bağlamında değerlendirilmesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sembolik etkileşimcilik kuramının temeli, toplumsal hayatın, bir toplumdaki insanların sahip oldukları ortak simge ve

anlayışlar takımı etrafındaki ilişkilerle mümkün olduğudur. Sosyal psikolojiye dayanan sembolik etkileşim, “bir beni olan” bireye ve bu bireyin içsel düşünce ve duygu sistemiyle, toplumsal davranışı arasındaki etkileşime odaklanır (Wallace & Wolf, 2004, s. 226). Buna göre insanlar dış dünyayı, kendileri açısından ifade ettikleri anlamlar bağlamında kavrayarak ona göre davranırlar. Dış dünyanın anlamı, insanların içine girdikleri toplumsal etkileşimle doğar. İnsanlar, toplumsal etkileşim ve dış dünyanın anlamı konusunda edilgen değildir. Dış dünyanın ve sembollerin anlamları, bireyin yorumu çerçevesinde tekrar tekrar oluşturulur ve dönüştürülür (Waters, 2008, s. 48). Sembolik etkileşimcilik kuramının Mead çizgisinde ise, benlik kavramı merkezi konumdadır. Buna göre bireyler, toplumsal ilişki sürecinde başkalarından gelen tepkileri yorumlayarak bir benlik oluştururlar. Kendilerine başkalarının gözünden bakarak, nasıl göründüklerini anlamaya çalışırlar. Bu süreç, bireyler arasında ortak bir anlaşma zemini üreterek sosyal düzenin temelini oluşturur (Kalinkara, 2011, s. 40).

Kuram, yaşlılık açısından değerlendirildiğinde, yaşlılığın objektif bir süreç olmadığı görülür. Yaşlılık, yaşlı bireyin benlik algısı ve toplumsal etkileşimi çerçevesinde, yaşlılıkla ilgili sembollerin çözümlenme süreci sonunda anlam kazanır. Bu açıdan, kişiye özgü bir süreçtir. Eğer yaşlı birey, yaşlılıkla ilgili “işe yaramazlık” anlayışı çerçevesinde bir benlik algısıyla sosyal davranış etkileşimi kuruyorsa, bu anlayış ortak zemininde bir toplumsal sistem oluşacaktır. Tam tersi olarak, eğer yaşlılık sembolü, tecrübe, olgunluk ve bilgelik olarak yorumlanıyorsa, toplumsal ilişki zemini, beklenti ve yaşam tatmini daha üst düzey olacaktır.

Yaşlılığa yönelik bahsedilen kuramlar dışında, etiketleme kuramı, sosyal alış veriş kuramı, yaş tabakalaşması kuramı, eleştirel kuram, feminist kuram gibi farklı sosyolojik kuramlar da bulunmaktadır. Etiketleme kuramı, etkileşimcilik kuramından doğan bir kuramdır. Buna göre, insanlar benlik algılarını, kendi sosyal ortamlarında diğer insanlarla kurdukları etkileşimler sonucunda elde ederler (Akçay, 2013, s. 60). Yaşlı olarak nitelendirilmek de bir etiketleme biçimidir. Yaşlı birey, bu etiketlemeye dahil aldıktan olduktan sonra, daha önce bu etiketi alanların duygu ve davranışlarını sergilemeye başlar. Bu etiket, olumlu veya olumsuz olabilir (Şentürk, 2020, s. 127). Bu bağlamda, modern toplumlarda yaşlılık ile ilgili etiketlerin olumlu olduğunu ifade etmek zordur.

Alış veriş kuramı ise toplumsal hayatı bir etkileşim süreci olarak ele almakla beraber bu etkileşimin aktörler üzerindeki sonuçlarına yoğunlaşır. Buna göre, gündelik hayatta insanlar, sürdürdükleri etkileşimlere göre bedeller öder ve bazı ödüllere ulaşır. Bireyin kazanacağı ödüller maddi yada psikolojik olabilir. İlişkilerde sonuç, ödenen bedelle ilişkilidir (Kaygusuz, 2008, s. 241). Yani az bedel ödenerek fazla ödül alınan ilişkilerde süreklilik daha fazladır. Yaşlılar açısından değerlendirildiğinde, yaşlı için özellikle ekonomik sistem içinde, pazarlık etme ve verici olma imkânının azalması, çıkar ilişkilerinde iktidar kaybına neden olur. Bu durumda, toplumsal konumundan yeterince tatmin olamayan yaşlı birey, toplumdan geri çekilir. Yaşlı için ilişkideki şartlar, karşı tarafa ödül sağlamaktan uzaktır. Bu durum, yaşlıyı çevresine bağımlı yapmaktadır (Hablemitoğlu & Özmete, 2010, s. 146).

Yaşlılığı makro düzeyde değerlendiren diğer bir sosyolojik kuram da yaş tabakalaşması kuramıdır. Kuram, toplumsal yaş yapısının, toplumsal roller, yaşam doyumu ve benliği etkilediğini iddia eder (Akçay, 2013, s. 60). Yaş tabakalaşması kuramı, kronolojik yaş toplumsal tabakalaşma sistemiyle üç boyutta ilişkilendirir. Öncelikle, yaşın anlamını ve belirli sosyal gruplar içindeki konumunu tartışır. İkinci olarak, yaşın sosyal tanımlamaları nedeniyle bireyin yaşam döngüsündeki geçişlerin nasıl etkilendiğini ele alır. Son olarak, bireyler arası rol paylaşımı yapan toplumsal mekanizmayı tartışır (Şentürk, 2020, s. 127). Nitekim, bütün toplumlarda, kronolojik yaşa dayalı kategoriler mevcuttur. Ancak toplumların çoğunun tabakalaşma sistemlerinde yaş, çoğunlukla ilk sıralarda değildir. Toplumumuzda da yaşa dayalı keskin bir tabakalaşmadan bahsetmek zordur.

Yaşlılıkla ilgili kuramlardan eleştirel kuram ise, tek bir kuramdam meydana gelmemektedir. Kuram, çoğunlukla yapısal unsurların çözümlenmesiyle ilgilidir. Buna göre, yaşlanma deneyimi, tarih, kültür, içinde bulunulan sosyal grup, sosyoekonomik durum gibi bir çok yapısal etken tarafından şekillendirilir. (Akçay, 2013, s. 74). Eleştirel gelenek içinde yer alan feminist kuram ise, yaşlılığı cinsiyet bağlamında analiz eder. Buna göre ataerkil ekonomik ve sosyal düzende hayatını sürdüren kadın, yaşlandığında da aynı eşitsizliklerin neden olduğu sonuçlarla yüzleşmektedir. Ekonomik gelir ve eğitim gibi olanakları sınırlı olan kadın, yaşlılıkta erkekten daha dezavantajlı bir konuma geçmektedir (Şentürk, 2020, s. 135).

Postmodernite ve Başarılı Yaşlanma

Yaşlılık olgusuyla ilgili bahsedilen kuramların tamamı modern dönemde geliştirilen kuramlardır. Ancak 1980'li yıllardan sonra, yaşlılık olgusunu etkileyen bir çok sosyal ve ekonomik faktör ortaya çıkmıştır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle, mekanın anlamı değişmiş, toplumların karşılıklı bağımlılık ilişkileri sonucunda, tarihte hiç olmayan bir küreselleşme süreci yaşanmıştır. Teknolojik gelişmeler, hem çok hızlı hem de hayatın her noktasını etkileyen bir faktör olarak toplumsal dönüşümü etkilemiştir. İnternetin, sosyal medya ve yapay zekanın ortaya çıkması, bütün toplumsal yapıları etkilemiştir. Aynı şekilde İkinci Dünya Savaşından sonra devreye giren refah politikaları terkedilerek, bunun yerine neoliberal ekonomi politikaları küresel düzeyde etkin olmuştur. Bu değişimler, diğer toplumsal olgular kadar yaşlılığı da etkilemektedir. Bu değişimlerin ortaya çıkardığı toplumu anlatmak için, ağ toplumu, risk toplumu, sonayi sonrası toplum, dijital toplum, tüketim toplumu, postmodern toplum gibi bir çok kategorileştirmeler yapılmıştır. Postmodern toplum ve postmodern dönem yaklaşımı, değişimlerin daha çok zihinsel ve felsefi boyutuna yoğunlaşmaktadır. Bu anlamda post modernizm, modern medeniyeti ortaya koyan düşünsel ilkelerden kopma ve karşıtlık durumunu ifade etmektedir.

Postmodernizm, toplumsal hayatta önceki dönemlere benzemeyen bir değerler sistemi yaratmıştır. Bunun en çarpıcı örneğini yaşlılar üzerinde görmek mümkündür. Postmodern kültür, yaşlılığı psikolojik ve fiziksel bir gerileme olarak kabul etmez. Aksine, bireyi, genç bir bedene sahip olabilmek, yaşlılığı geciktirmek ve izlerini silbilmek için bütün seçenekleri kullanmaya zorlar. Böylece yaşlılık, kronolojik boyuttan uzaklaşarak bireylerin kendilerini algılama ve hissetmeleriyle ilişkilendirilir (Cirhinlioğlu, 2012, s. 91). Dolayısıyla yaşlılık, eskinin ürkütücü kavramları yerine, üçüncü yaş dönemi, altın çağ, yeşil yıllar gibi daha sempatik isimlerle adlandırılır (Arpacı, 2005, s. 16). İnsanlığın varoluşundan bu yana taşıdığı ebediyen genç kalma mitosu, postmodern dünyanın tüketim kültürü için vazgeçilmez bir meta haline dönüşür. Bu mitosun en güçlü pazarlarından birini de “anti – aging” oluşturur (Bektaş, 2017, s. 16). Böylece altın çağ olarak ifade edilen ve gittikçe uzayan yıllar, piyasaya açılarak ticarileştirilir. Üretim toplumunun yerini tüketim toplumuna bırakmasıyla, yaşlı birey için aktif olmanın anlamı, tüketim, serbest zaman ve yaşam tarzı bağlamına dönüşür. Yaşlı için yaşına uygun rol beklentisinden ziyade kronolojik yaştan bağımsız davranarak, arzularının peşinde ısrarla koşan, dinamik, canlı ve sürekli yeni tercihler yapan tüketici olması beklentisi oluşur (Çabuklu, 2024, s. 73-74). Böyle bir düşünsel zeminde var olan ekonomik ve sosyal yapıya dayanak oluşturacak yeni yaşlılık söylemleri ortaya çıkar. Aktif yaşlanma, başarılı yaşlanma, yaratıcı yaşlanma gibi söylem ve yaklaşımlar, neoliberal tüketim kültürünün beden algısının yaşlılık bağlamında tanımlanması haline gelir (İpek, 2019, s. 194). Günümüzde özellikle başarılı yaşlanma ve aktif yaşlanma yaklaşımlarının klasik yaşlanma kuramlarından daha fazla gündemde olduğu ifade edilebilir.

Başarılı yaşlanma kavramı, Rowe ve Kahns tarafından, yaşlı ayrımcılığına ve yaşlılığı bir gerileme süreci olarak gören genel mitlere karşı geliştirilen bir kavramdır. Başarılı yaşlanma, hastalık ve sakatlıktan kaçınma, yüksek düzeyli fiziksel ve zihinsel işlevlerin sürdürülmesi, çevresindeki diğer insanlarla ilişkiler yoluyla hayatla aktif bağ kurma ve üretken davranışlar düzeylerinde tanımlanmaktadır. Üretken davranışlar, ücretli yada ücretsiz mal ve hizmet değeri

yaratan eylemler olarak ifade edilir (Calasanti, 2016, p. 1094). Başarılı yaşlanma, bireyin potansiyeline bağlıdır ve yaşam içinde aktif olarak yer almayı gerektirir. Bireyin diğerleriyle kuracağı ilişkiler, bilgi alış veriş, duygusal destek ve doğrudan yardımı kapsar (Küçükkaraca, 2000, s. 108). Genel olarak kavram, bilişsel, fizyolojik ve sosyal süreçler üçgeninde başarılı yaşlanmanın imkânını ortaya koymaya çalışır. Başarılı yaşlanma yaklaşımı, tüm insanların, sağlıklı, üretken ve sosyal yardıma ihtiyaç hissetmeyecek kadar varlıklı olmalarını öngördüğü gerekçesiyle eleştirilmiştir (Dillaway & Byrnes, 2014, s. 266- 267).

Günümüzde yaşlılıkla ilintili sıkça kullanılan kavramlardan birisi de aktif yaşlılık kavramıdır. Aktif yaşlılık kavramı, yaşlılıkla ilgili akademik çalışmaların bir ürünü değildir. Çoğunlukla demografik yapıdaki dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan emek piyasasındaki yetersizliklere ilişkindir. Yaşlı bireyin emek piyasasında daha fazla kalması, kademeli emeklilik, emeklilikten sonra yeniden “part-time” çalışmak üzere işe dönmeye teşvik gibi Batıdaki uygulamalara bakıldığında, aktif yaşlanmanın ekonomik sistemin işlemleri ve yaşlılara yapılan sosyal harcamalarla ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Aktif yaşlanma kavramıyla birlikte ele alınan yaşam boyu eğitim anlayışı da emeğin sürekli eğitim olarak daima istihdam edilebilir durumda olmasını sağlama amacına yöneliktir (Önder, 2014, s. 50). Kavram, Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) 2002 yılında Madrid’te gerçekleştirdiği ikinci yaşlılık toplantısı sonrasında yayımlanan raporda yer almaktadır. Buna göre aktif yaşlanma, “ hem bireyler hem de diğer nüfus grupları için geçerli olup, insanların yaşlanmasıyla birlikte yaşam kalitelerini geliştirmek amacıyla sağlık, katılım ve güvenlikle ilgili olanakları en uygun hale getirme süreci” olarak tanımlanmaktadır. Kavramda yer alan aktif kelimesi, insanların fiziksel olarak iyi durumda oldukları ya da çalıştıkları dönemde değil; sosyal, ekonomik, kültürel, manevi ve yurttaşlıkla ilgili konularda süreklilik gösteren bir katılımı ifade etmektedir (World Health Organization, 2002, s. 12). Raporda aktiflik, yaşlılıkla sınırlı bir kavram olarak değil tüm yaşam boyunca toplumsal katılımı ifade etmektedir. Ancak yaşlılık olgusunun anlaşılması açısından kavramın aktif yaşlanma kuramı ve süreklilik kuramının ötesinde bir katkı yaptığını ifade etmek zordur.

Yöntem

Amaç, Örneklem ve Sınırlılıklar

Bu araştırmanın amacı, yaşlılık kuramlarının, gerçek dünyada yaşayan yaşlıların hayatlarını anlama konusunda ne kadar işlevsel olabileceklerini ortaya koymaktır. Yaşlılık kuramları, yaşlılığı derin sosyal bir problem olarak yaşayan Batı toplumlarında ortaya çıkmıştır. Bu nedenle toplumumuz gerçekliğiyle ilişkilendirildiğinde, yaşlılık olgusunu anlama ve açıklamada hangi kuramın daha başarılı olduğunu görmek önemlidir. Ayrıca bu konuda kuram ve olgu arasındaki ilişki, sosyal politika ve sosyal hizmetlerin planlanması ve uygulanması açısından da önemlidir. Bu ilişkiyi kurmak amacıyla, Uşak ve Manisa illerinde yaşayan 28 yaşlıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, her iki ilden 14’er katılımcıyla yaklaşık 45 dakikayla 70 dakika arasında sürmüştür. Uşak ve Manisa illeri kolay ulaşılabilirlik açısından tercih edilmiştir. Katılımcılara aydınlatılmış onam formu okunmuş ve sözlü onamları alınmıştır. Görüşmeler, çoğunlukla 2023 yılı, Mayıs ve Ekim ayları arasında yapılmış ancak nadir de olsa sonrasında da yapılarak, 2024 Ocak ayına kadar sürmüştür. Bu süreçte katılımcılar, bazen randevularını iptal etmek zorunda kalmış ve yeniden zaman planlaması yapılmıştır. Bu tür aksaklıklar, araştırma sürecini uzatmıştır. Örneklem seçimi, araştırmacının tanıdıklarının tavsiyeleriyle oluşturulan amaçsal örneklem tekniğiyle belirlenmiştir. Amaçsal örneklem, araştırmanın amacına bağlı olarak, belirli kriterler ve özelliklere göre seçilen kişi veya gruplardan oluşur (Kümbetoğlu, 2008, s. 99). Bu nedenle katılımcılarda aranan tek kriter, kronolojik olarak 65 yaş ve üzeri yaştan üstünde olmaları olarak belirlenmiştir. Araştırma, tamamen gönüllü olarak katılım gösteren 28 yaşlı bireyden elde edilen verilerle sınırlıdır.

Veri Toplama ve Analiz

Araştırmada nitel araştırma metodolojisi çerçevesinde önemli bir teknik olan, örnek olay incelemesi tekniği kullanılmıştır. Örnek olay incelemelerinde bireyi temel alan konular ele alındığı gibi toplumsal gruplar, kurumlar ya da toplumsal sistemin bütünü de incelenebilir. Bu amaçla, günlükler, yaşam öyküleri, otobiyografiler, mektuplar vb. materyaller veri olarak değerlendirilebilir (Mayring, 2011, s. 46-47). Bu bağlamda, bu çalışmada, veri toplamak amacıyla 13 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir mülakat formu hazırlanarak, katılımcılardan yaşam öykülerini anlatmaları istenmiştir. Bununla, bireylerin yaşlılık süreçlerinin hangi aşamalardan geçerek ortaya çıktığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu anlatılar sırasında, araştırma amacı dışında yer alan ayrıntılardan kaçınmak, özellikle orta yaş ve yaşlılık deneyimlerine yoğunlaşmak için, mülakat formu sınırlandırılmış bir çerçeve sağlamıştır. Mülakat formu, sınırsız veri toplamaktan ziyade, yaşamın altı boyutta ele alınmasına imkan verecek şekilde tasarlanmıştır. Bu boyutlardan biri yaşlılık öncesi, diğerleri ise yaşlılık dönemiyle ilgili boyutlardır. Katılımcıların yaşam evrelerini anlatmaları, aile hayatı, ekonomik hayat, psikolojik gelişim gibi konularda mikro ve makro düzeyde analiz imkanı sağlamıştır. Özellikle aile ve ekonomi gibi toplumsal yapılar açısından, toplumsal değişimi makro düzeyde anlama imkânı olmuştur.

Yaşlılık süreci değerlendirirken, yaşamın erken evrelerindeki, çalışma hayatı, ekonomik hayat, evlilik ve aile hayatı üzerine yoğunlaşmıştır. Yaşlılık süreci ise 5 boyutta değerlendirilmiştir.

- 1 Çalışma hayatı, ekonomik hayat ve gündelik aktiviteler.
- 2 Dini hayat ve ölüm kaygısı.
- 3 Yakınlarının kaybı karşısındaki, psikolojik ve duygusal duruş.
- 4 Fiziksel sağlık, evde bakım ve sosyal hizmet ihtiyacı.
- 5 Hayata dair umut ve pişmanlıklar.

Derinlemesine görüşmeler sonucunda, yukarıdaki kategoriler kapsamında elde edilen veriler, betimsel olarak analiz edilmiş ve yaşlılık kuramları açısından yorumlanmıştır. Bu amaçla, katılımcıların ifadeleri mümkün olduğunca aynen verilmiştir. Görüşmelerde ses kaydı alınmamıştır. Birçok katılımcının kullandığı şiveye göre yazım kaydı tutulmuş, anlaşılamayacak bazı kavramlar değiştirilmiştir. Örneğin, bir katılımcının çocuklarını anlatmak için “cıbalarım” ifadesi, çocuklarım olarak düzenlenmiştir. Araştırma örnekleminde yer alan ve Uşak İlinde yaşayan katılımcılar, K1U, K2U...K14U olarak kodlanmış, Manisa ilinde yaşayanlar ise K1M, K2M...K14M şeklinde kodlanmıştır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu araştırma, bilimsel araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Katılımcılara, aydınlatılmış onam formu okunarak, sözlü onamları alınmıştır. Ayrıca görüşmenin herhangi bir anında görüşmeyi sonlandırabilecekleri ve konuşmak istemedikleri konularda konuşmak zorunda olmadıkları ifade edilmiştir. Ancak katılımcılar, araştırma konusunda konuşmak için istekli davranmışlardır. Araştırma için Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 04.07.2022 tarih ve 2022-106 sayılı kararı ile etik izin alınmıştır.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Bilgileri

Sıra	Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Düzeyi
1	K1U	73	Kadın	Okur Yazar Değil
2	K2U	72	Kadın	Okur Yazar
3	K3U	67	Erkek	İlkokul
4	K4U	77	Kadın	İlkokul
5	K5U	80	Kadın	Okur Yazar Değil
6	K6U	77	Kadın	Okur Yazar Değil
7	K7U	72	Kadın	Okur Yazar Değil
8	K8U	78	Kadın	İlkokul
9	K9U	70	Kadın	İlkokul
10	K10U	80	Kadın	Okur Yazar Değil
11	K11U	76	Erkek	İlkokul
12	K12U	77	Erkek	İlkokul
13	K13U	84	Erkek	Okur Yazar
14	K14U	78	Kadın	İlkokul
15	K1M	79	Erkek	İlkokul
16	K2M	70	Kadın	İlkokul
17	K3M	68	Erkek	Okur Yazar
18	K4M	78	Erkek	İlkokul
19	K5M	70	Kadın	İlkokul
20	K6M	74	Kadın	İlkokul
21	K7M	70	Erkek	İlkokul
22	K8M	87	Kadın	Okur Yazar Değil
23	K9M	70	Erkek	İlkokul
24	K10M	80	Kadın	Okur Yazar Değil
25	K11M	71	Kadın	Okur Yazar
26	K12M	78	Erkek	İlkokul
27	K13M	82	Kadın	Okur Yazar Değil
28	K14M	95	Kadın	Okur Yazar Değil

Bulgular ve Tartışma

Araştırmadan elde edilen bulgular, öncelikle yaşlılık öncesi ve yaşlılık dönemi olarak iki ana kategoriye ayrılmıştır. Yaşlılık öncesi dönem anlatılar, iş hayatı, evlilik ve aile üzerinde yoğunlaşmıştır. Yaşlılık dönemi ise, çalışma hayatı, ekonomik hayat ve gündelik aktiviteler, dini hayat ve ölüm kaygısı, yakınlarının kaybı karşısındaki psikolojik ve duygusal duruş, fiziksel sağlık, evde bakım ve sosyal hizmet ihtiyacı, hayata dair umut ve pişmanlıklar temaları çerçevesinde ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, yaşlılık dönemini ele alan sosyolojik kuramlar açısından değerlendirilerek, yaşam öykülerinin hangi kuramlar ile örtüştüğü tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yaşlılık Öncesi Yaşam Döneminde İş, Evlilik ve Aile Hayatı

Katılımcıların en çok konuşmak istedikleri zaman dilimi ve olaylar, geçmiş yaşantılarla ilgili olanlardır. Yaşlı bireyler, hayatta verdikleri mücadelenin değerinin takdir edilmesini istemesine hatırlayabildikleri her ayrıntıyı paylaşmaya çalışmışlardır. Katılımcıların yaş ortalaması 76.1'dir. Bu da katılımcıların 20'li yaşlarında Türkiye'nin 1970'li yıllarını yaşadıklarını göstermektedir. Yine katılımcıların tamamının, köy ve kırsal hayatla hala süren bir ilişkisi vardır.

Nitekim 1970'li yıllar, Türkiye'de kırsal nüfus oranının %61,5 gibi oldukça yüksek bir oranda seyrettiği yıllardır. Ayrıca, yoksulluk, kırsal nüfusun en temel sorunsalları arasında yer

almaktadır. Türkiye’de kırsal alan, her dönemde, kente göre yoksulluk oranının yüksek olduğu bir alandır (Zencirkıran, 2017, s. 255, 293). Bu durum, katılımcıların gerek aile gerekse iş hayatının temel gerçeğidir. Bu bağlamda, mesleki hayat, tarımsal faaliyetler etrafında şekillenmektedir. Tüm söylemlerde, çok güçlü bir yoksulluk vurgusu görülmektedir:

Bir kasabanın köyünde 2 odalı kerpiç bir evde, rahmetli annemin dediğine bakılırsa “yediveren goruklarda” doğmuşum. Altı kardeşin beşincisiydim; 2 abim 2 ablam ve bir kız kardeşim vardı. Babam, inşaat işçisiydi, bazen köyden iş için gider, haftalar sora gelirdi. Annem tütün kırmaya veyahut başka tarla işlerine gider, hiç boş durmazdı. Şimdiki gibi bolluk, bereketlilik yoktu. Hep yoksulluk, hep rezillik çekmiştik. (K1U)

Ben köyde doğdum, büyüdüm. Fakirdik, çok zorluklar çektim. Annem babam ayrıydı. Babam hemencecik evlendi bir kadınla. Ondan da kardeşlerim oldu. Ev iyice cümbüş gibi oluyordu. Evde ekmek yok, yiyecek bir şey yok. Babam çalışırdı ama yetmezdi. Zaten ne anam sevdi beni ne babam. Evlendirdiler, evlendirmez olaydılar. Üç yıl dayanabildim, boşandım. İkinci eşim de kötü çıktı. Evlendik, çalışmıyor, ev yok, yiyecek bir şey yok, baraka gibi bir yer vardı, orda kaldık. Sonra bana acıyan komşularım iş buldular. Bir yandan da patik örüyordum, Almancı kardeşim de satıveriyordu sağ olsun. Biraz para geçti elime o zaman için hemen arsa aldım. Evi de yavaş yavaş oldu ama çatıyı yaptıramadım yoksulluktan. Aç kaldım, çok aç uyudum. Yağmur yağırdı, olduğu gibi bütün sular eve, ev ıslak, yatacak yer yok. Kış olacak diye aklım giderdi. Odun yok, yakacak hiçbir şey yok. Benim bu adam da yalancı her yere borç yapıyor, içki, kadın, dolu her şey. Eve bakmıyor, çocuklar oldu çalışmadım. Yine aç, yine aç. Açlıktan sütüm bile gelmiyordu. Çocukları komşuya bırakır giderdim. (K6U)

Eskiden böyle bişeyler yoktu. Eskiden fakirlik çoktu, öyle kömür yanmazdı, bir şey yanmazdı, mesela, şey, televizyon yoktu benim günümde. Lamba vardı, elektrik yoktu. Lambaylan çıraylan, gerçekten benim günümde elektrik yoktu, sonradan oldu. Böyle gaz lambasıyla, çıraylan otururduk. Ondan sonra ben halı dokurdum, gaz çıkmasını böğrümde kordum essah. (gerçekten). Şimdi eskiden tezekle soba yakardık, gaz çıkması kullanırdık. Elektrik, televizyon yoktu. Radyoyu açardık. Mesela öyle. Annemin babamın üzerimde baskısı hiç yoktu. Fakirliken öldüler işte. Annem öldü, on-on beş sene sonra babam öldü. Yaşantı böyle olsa ölmezlerdi belki de. Hani fakirliğinden bulup yakamadılar işte soğuktan hastalandılar, evleri düzgün değildi biraz. (K7U)

Fakir ailenin çocuğuyuz. 15 yaşına kadar hep koyun gütmeye yolladılar. Sonra tütün yapmaya başladım. Tütünü gıvrak(hızlı) işlerdim. Rezillikti o zamanlar. Az bi bahçe yapardık yiyip içmek için. Kışın, pırasa, bulgur, nohut, yazın tomate, kavun karpuz başka bişey yoktu. Dolaplar yoktu o zamanlar, zaten elektrikte yoktu. Ekmek kurularını değerlendirirdik. Tarna(tarhana), biber, soğan, dibine de salçalı su, yanına bi ayran, al sana ekmek aşı. Hep tütün işledim, bi de sonradan ineklerim oldu. (K2M)

Köyde doğdum, dört kardeşlik, bi ben kaldım geride. Hepsi öldüler. Babamın anamdan başka bi karısı daha vardı. Çok çileli geçti hayatım, şükürler olsun şimdiki halime. Yoksulluk bi yandan, gocamın içkisi, deliliği bi yandan, üvey ana çilesi bi yandan heç yüzüm gülmedi. Kendimi bildim bileli aha bu tarlaların, bağların içinde köleliğnen geçti ömrüm. (K8M)

Ömrüm çalışmaylan geçti. Yıllarca anamızın babamızın tarlasında çalıştık. Koyun güderdim, harman kaldırırdık, tütün, ekin ne varsa zaten iş heç bitmezdi. O zamanlar öyleydi. Şimdi köylerde de bütün işleri makinalar yapıyor. Köylerde insan pek kalmadı zaten, herkes şehre heves ediyor. (K10M)

Katılımcıların, yaşlılık öncesi yaşam deneyimlerinde, yoksulluk belirleyicidir. Özellikle, kadın katılımcıların anlatılarında yoksulluğa dair vurgu, daha güçlüdür. Yoksulluk ataerkil yapıyla birleştğinde kadın, bu olguyu daha güçlü hissetmektedir. Katılımcıların, ekonomik koşullarla ilgili anlatıları, Türkiye’nin 1960 ve 1980 arası genel ekonomik şartlarına uygundur. Bu dönem, Devlet

Planlama Teşkilatı'nın hazırladığı kalkınma planları çerçevesinde gelişen bir ekonomi anlayışı ve tarımdan ziyade sanayi yatırımlarının ağırlıkta olduğu bir dönemdir. Tarım sektörünün ekonomideki nispi payı sürekli düşüş göstermiştir. Ancak planlı ekonomiyle kişi başı GSMH sürekli artış göstermiştir (Zencirkıran, 2017, s. 207-208) Ekonomide sanayiye yapılan vurgu, bölgede üretimin geleneksel kalıplar dışına çıkmasına izin vermemiştir. Yine tarımda makineleşme, tüm üretim yapılarında dengeli bir şekilde dağılmamıştır. Dolayısıyla planlı ekonominin sanayi ağırlığı, geleneksel üretim yapılarına çok dokunmamış, sanayi belli bölgelerle sınırlı kalmıştır.

Katılımcıların yaşam döngülerinin en önemli evrelerinden biri olan aile ve eş seçimi ile ilgili süreçler değerlendirildiğinde, klasik ataerkil kültürel yapının tüm özellikleri görülmektedir. Katılımcıların tamamı, evliliklerinden bahsederken kendilerini özne olarak görmemektedirler. “Babam verdi, evlendirdi” şeklinde sanki başka birinden bahseder gibi evliliklerini anlatmaktadırlar. Sadece birkaç istisna dışında tüm katılımcılar, ailesinin özellikle de babasının uygun görmesiyle evlenmişlerdir. Aileyle ilgili dikkat çekici diğer bir nokta da çok çocukluluktur. Hem katılımcıların içinde yetiştiği aileler hem de kendileri çok çocukludur. Tüm katılımcılar dört ve daha fazla çocuğa sahiptir. Bu özellikler, aile yapılarıyla ilgili geniş literatürde tartışılan, geleneksel geniş aile yapısı modeline uygundur (Giddens, 2000, s. 149).

Biz sekiz kardeşтик. Dört kardeşim küçük yaşta vefat etti. Sağlık imkânları çok el vermediği için doktora gösteremedik. 14 yaşında nişanlandım. Dört sene nişanlı bekledik. Beyim okuyordu. Biz hala-dayı çocuklarıydık. Dedemiz bizim evlenmemizi uygun görmüş biz de evlendik. Görücü usulü olmasına rağmen mutlu bir evliliğimiz oldu. Bizim köyümüzde okul yoktu. Okula gitme imkânım olmadı. Nişanlıyken eşim bana mektup yazardı, okuma yazma bilen birine okuttururdum, okuttuklarını bana gülerdi. Okuma yazma bilen bir ablam bunu görünce bana okuma yazma öğretti. En azından mektup yazacak kadar okuma yazma öğrendim. Azmettim ve öğrendim. (K4U)

Biz sekiz kardeşтик. Sekiz kardeşi de babam evlendirdi. Hepsini işte, fakirliğinen... Eskiden böyle bişey yoktu ki bi somya bi yatak tamam haydi yallah evlendim. Ondan sonra, bi benim dört tane annemden, dört tanede analığımdan sekiz kardeşтик biz. Dokuzduk biri öldü, sonra ikisi daha öldü. Şimdi altı kardeşтик. Ben tanışarak evlendim. Görücü usulü amma tanışıyoduk. Tanıyorduk birbirimizi. (gülerek). Onlar geldiler aracı olarak, işte yani annesi geldi. Şimdi herhangi bir sorunum yok. (K7U)

Babam iki evlilik yaptığı için, baba bir, ana ayrı olarak 6 kardeşтик. 15 yaşında evlendim. 15 kişi 6 odalı evde kaynım, elim hep beraber yaşadık. O dönemde iki çocuğum oldu ama yaşatamadık, öldüler. Daha kendim çocuk olduğum için bilemedim. Kocam 18, ben 16 yaşındaydım. Kocam Almanya'ya gitti 8 yıl dönmesini bekledim. (K8U)

O zamanlar şimdiki gibi değildi, kız çocukları küçükken evlendirilirdi. Beni de 15 yaşında verdiler birine, daha askerliğini bile yapmamış. 18 yaşında iki çocuğum vardı. Kocamın babası da o çocukken ölmüş, yani o da başıboş büyümüş. Doğru düzgün işi yoktu. Gece gelmediği zamanlar olurdu, soramazdım, döverdi. Çocuklarımı da çok dövdü. 22 yıl evli kaldık. Sonra boşandım. Her şeyimi bırakarak evden çıkıp oğlumun evine gittim. Ben gittim. Hemen evlendi. Meğer aldatmış beni. (K9U)

22 yaşında evlendim. Kör olası, hayırsız çıktı. Bana eziyet etti. Çok şiddet uyguladı. Hamileyken karnıma karnıma tekme vuruyodu. Yattığı yerde inlesin. Bebeğim 6 aylıkken kaçtım ablama. Kıymet ablam hastaydı. İki çocuğu vardı. İki buçuk yıl sonra rahmetli oldu. Kanserden öldü. Vasiyet etmiş eşine benimle evlenmesi için. Çocuklarımı bakar demiş evlendik. Eşim benden yaşlı ama anlaştık. (K2M)

Komşumuzun kızıyla evlendim. Sekiz kardeşтик, garibandık. Biz, araziler yabancıya gitmesin diye evlendik. Öyle aramızda aşk maşk bişey yoktu. Uzaktan akrabaydık. Askere giderken 2 yaşında kızım vardı. Döndüm, üç ortak bir araya geldik, traktör aldık. Sonra 3 çocuğum daha oldu. Zamanla eşimi sevdim. (K3M)

Artık belli bir yaşa gelmiştim. Bazen işten eve döndüğümde evde insanlar oluyordu. Meğerki bunlar beni istemeye geliyorlarmış. Ama ben hiçbirini sevmemişim. Ama bir gün babam gelenlere bana sormadan, benim rızam olup olmadığını sormadan olumlu cevap vermiş. Bunu duyduğumda çok üzülümüş, çok ağlamışım. Ama boşuna ağlamışım. Sonra ilk defa gördüğümde ben de sevdim. Ve şimdi kaç yıllık evliyiz. Evlendiğimizde çoğu eşyamız yoktu bile. Zamanla yavaş yavaş oldu işte. Ama başlarda çok zorluk çektik. Şimdiki halimize bin şükür(K5M)

16-17 yaşlarımda evlendim. Eskiden küçükken evleniliyordu. Böyle sevip evlenmek bilen mi var? Annen baban uygun görürse veriyorlar. Sonra bir düğün, hoop başkasının evindesin. Ama ben kocamı evlenmeden rüyamda gördüm. Öyle işte... Evlendik. Sonra, çocuğum olmadı benim. Benim kaynanam, eltilerim eziyet etti. Laf söylediler durdular. Doktora gittik geldik olmadı. Evlatlık aldık biz de. Sonra duruldular ama arada laf ettiler tabi. Hep dua ettim bugünler çabuk geçsin diye. Çocuğum büyüsün evlensin çocukları olsun büyük, mutlu aile olalım diye. Allah'a şükür şu an oğlum evli, 3 çocuğu var, gelinim var. Hepsini yanımda. Önceden kimsem yok gibiydi. (K14M)

Katılımcıların aile ilişkileri ve yapıları genel olarak değerlendirildiğinde, makro düzeydeki değişimlerin aile üzerinde büyük etkisi olduğu görülmektedir. Katılımcıların evlilik kararı verme konusunda hiçbir etkisi olmadığı gibi; evlilik öncesi tanışıklık durumu, en iyi ihtimalle komşu, akraba ya da mahalleli olmaktan kaynaklanan bir yakınlıktan fazlası değildir. Erkekler açısından da durum aynıdır. Ailede, çalışma ve iş yükü açısından herhangi bir cinsiyet ayrımı görülmemektedir. Buna karşın, önemli kararlarda erkeğin belirleyici olduğu görülmektedir. Eğitim imkanlarından yararlanma konusunda ise kız ve erkek çocukları arasında bariz bir ayrımcılık görülmektedir. Birçok kadın katılımcı, "kız çocukları okumaz" anlayışı nedeniyle okula gidemediklerini ifade etmişlerdir. Yapısal faktörler de bu anlayışı desteklemiştir. Birçok erkek katılımcı, okul yakın olmadığı için kilometrelerce yürüyerek okula gittiklerini, bazıları da okulun olduğu bölgede akrabalarında kaldıklarını ifade etmişlerdir. Okula erişim ile ilgili şartlar bu şekilde olunca, kız çocuklarının okula gönderilmeme davranışına karşı kolayca olumsuz söylem geliştirilmektedir. Oysaki mahallerinde okul bulunan bütün katılımcılar, kız çocuk-erkek çocuk fark etmeksizin okula gittiklerini ifade etmişlerdir.

Aileyle ilgili diğer bir nokta, aileden mutlaka çocuk beklenmesidir. Katılımcılardan K14M çocuk sahibi olamamanın sosyal ve psikolojik baskılarından bahsetmiştir. Yine K13M, 5 yıl çocuğu olmadığı için çevreden yapılan baskılar nedeniyle eşinin kendisini boşamak üzereyken hamile kaldığını ve doğum yaptığını ifade etmiştir. Dikkat çeken diğer bir husus da çocuk ölümlerinin yaygınlığıdır. Katılımcılardan kendi kardeşleri arasında, çocukluk döneminde kayıp yaşamayan hiç kimse yoktur. Yine katılımcıların çoğunluğunun en az bir bebek veya çocuk kaybı vardır. Bu konuda K2U ve K6U'nun deneyimleri çok dramatikdir.

Okulda bit çıkmış, biz de çocukları ilaçladık, o ilaç da dokunmuş. Ersayım 11 yaşındaydı, Hikmet 9 yaşındaydı, Melahatım da 7 yaşındaydı. Çocuklarımdan biri hastanede öldü, biri yolda, biri de hastaneden gelince evde öldü. Evimden bir günde 3 çocuğumun ölüsü çıktı. Ah neler çektim, nasıl canım yandı. Çok ağladım, günlerce yemek yemedim, aylarca evden dışarı çıkmadım. Aylarca Allah'ım benim de canımı al diye yalvardım. En küçük oğlum da o gün sakat kaldı. 3 ay hiç evden çıkmadım. 3 aydan sonra ağır ağır tarlaya gitmeye başladım gali. Bir çocuğum karnımda, bir çocuğum elimde sakat, gözümün yaşıyla iş gördük. Elimdeki çocuğum, karnımdaki çocuğum için ayağa kalkmam ilazımdı (lazımdı). Ondan sonra çocuğum doğdu gali. Ninesi vardı. Ninesi baktı, gali ben bakamadım. O, öyle mamayla büyüdü. O çocuğumla azcık daha toparlandım gali. (K2U)

Büyük kızım hastalandı. Ayağından yürüyemedi kaç senelerdir yavrum. Çalışıp gelirdim sırf doktora götürebilmek için. İzmir'lere götürdüm olmadı. Ayak damarları mı ne tıkanmış, ayak balon gibi şiş, yavrum acılar içinde kıvranırdı geceleri. Uyuyamıyorum anne çok acıyor derdi. (Katılımcı, hıçkırığa hıçkırığa ağladı) Yüreğim nasıl yanardı. Anne yüreği iste.

Elimden bir şey gelmedi, ilgilenemedim, babası çalışsaydı, yanında olsaydım destek olurdu yavruma. Öleceğini rüyasında görmüş. Anne bu sabah gitme, ben çok kötüyüm, akşama görüşmeyiz, gitme, yanımda kal dedi. Ben çalışmaya gittim, gitmek zorundaydım ne yapayım yavrum ama şimdi olsam yavrumun yanından ayrılmazdım. Kaybettik dediği gibi akşam görüşemedik, öğle vakti ölmüş. İçim nasıl yanıyor, anlatamam yavrum. Çok zor evlat acısı. Kurban olduğum Rabbim! benim canımı alsaydı keşke, unutamıyorum yavrum, unutamıyorum. Yokluk, yoksulluk, ah gözü kör olsun. Evlat avcısının tarifi yook yook. Çok marifetliydi, acardı(becerikli), güler yüzlüydü yavrummmmmmm. (Sarılıp birlikte ağladık.) (K6U)

Katılımcıların paylaştığı bu ve benzer deneyimler, sağlık hizmetleri, sağlık okur yazarlığı ve özellikle halk sağlığı uygulamalarının yetersizliği konusunda makro düzeydeki yetersizlikler hakkında fikir vermektedir.

Yaşlılık Dönemi Çalışma Hayatı, Ekonomik Hayat ve Gündelik Aktiviteler

Yaşlılık dönemi, aktif ve zorunlu çalışma hayatının bittiği, buna karşın gelirin azaldığı ve boş zamanın arttığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer birey, çalışmaya ihtiyaç duyuyorsa bu dönem aynı zamanda işsizlik ve emek piyasasında ayrımcılığın yaşandığı bir dönem olarak da ifade edilmektedir (Emiroğlu, 1995, s. 40). Katılımcılar açısından değerlendirildiğinde, emeklilik, bireylerin yaşamlarında bir dönüm noktasını oluşturmamaktadır. Katılımcılar, emeklilik öncesi yaşamlarını aynı şekilde sürdürmektedirler. Ancak gelir getirme beklentisinin dışında, yaşam tarzı olarak çalışmaya devam etmektedirler.

Bu bağlamda, alanda yapılan gözlemler katılımcıların, yaşlılığı kabullendiklerini ve zihinlerindeki yaşlılık kavramına bağlı olarak, hayatlarını yeniden kurduklarını göstermektedir. Sosyal çevre ve aileyle etkileşimleri son derece güçlüdür. Gündelik aktivitelerde, komşular veya aile üyeleri özellikle torunlarla oluşturulan rutinler, önemli yer tutmaktadır. Katılımcıların tamamı, emekli, çok azı ise yaşlı aylığı almaktadır. Katılımcılardan sadece K11U ve kamudan emekli olan K9M hariç, geçim sıkıntısı veya yoksullukla ilgili sıkıntılardan bahseden olmamıştır. Yaşamlar, müteavazi olsa da öncelikler, geçim sıkıntısı veya iş hayatıyla ilgili değildir:

Artık belli bir yaşa geldim. Unumu eledim. Eleğimi duvara astım. Her işimi kendim halledebiliyorum, mutluyum. Sabah kalkıyorum, namaz kılıyorum. Sonra, eşimle kahvaltı yapıyoruz. Ufak tefek bahçe işleriyle oyalanıyoruz. Günlerimiz böyle geçiyor. Hafta sonları gelen çocuklarımla hoş vakitler geçiriyoruz. Hayatımdaki tek sıkıntı, yaşlılığın getirdiği hastalıklar, onlarla da bir şekilde baş ediyoruz. Diyecğim o ki, bir hayat daha verilse yine bu hayatı yaşardım. Şimdi tek isteğim olabildiğince kalan ömrümü ailemle mutlu-mesut yaşayabilmek. (K1U)

Kocam 11 sene önce öldü. Şimdi de sakat oğluma bakıyorum evde. Çilla (eziyet) çeke çeke duruyom gali. Sabahleyin ezan okunmadan kalkıyorum. Abdestimi alıyorum, Gelip ocağımı yakıyorum, namazımı giliyorum. Az duruyom, saat 9 gibi kahvaltımı hazırlıyorum. Ondan sonra evin önüne bahçeme iniyom. Ektiğim marulları suluyom. Az oyalanıyom oralarda. Gücüm yettiği zaman tarlaya gidiyom. Öğle yemeğimi yapıyom, namazımı giliyom. Bulaşığı yıkıyom, her yerlerimi süpürüyom. Ondan sonra pınardan (çesmeden) suyumı getiriyom. Namazımı giliyom. Akşam aşını pişiriyom. Namazımı gılınca yimeğimizi yiyoz. Komşuluğumuz da bek (çok) iyi Allaha şükür. 2-3 arkadaşım var. Bir gün onlarda bir gün benim evdeyiz. Ölen kocamdan emekli maaşım var. Sakat oğlumun da özürlü maaşı var. 3 ayda bir veriyorlar. Sakat oğlumun pek çillası var. Banyosunu, tıraşını kendi yapamıyo, iki üç gün duruyo, altını temizliyorum. Ona bakıyorum. En çok sorunu ordan yaşıyom. (K2U)

Emekli çalışanıım. Hayatım sıradan, hep aynı düzeyde gidiyor. Sabah kalktığımda kahvaltımı yaptıktan sonra kahveye gidiyorum. Arkadaşlarımla okey oynuyorum. Öğlen yemeği vaktinde evime geliyorum. Yemeğimi yiyorum. Yemeğimi yedikten sonra tekrar kahveye gidiyorum. Oyun oynadıktan sonra tekrar evime geliyorum. Yemeğimi yiyorum.

Yaşantım sürekli böyle ilerliyor. Halde bir dükkânım var, arada oraya giderek işlerini yürütüyorum. Çalışanım var o da yardımcı oluyor. Eskisi kadar işlerle ilgilenmiyorum. Arada memlekete akrabaların yanına gidiyorum. Çocuklarım okuyor. Bazen onların yanına gidiyorum. Çocuklarımla memlekete gidelim diyorum. Onlar arkadaşlarıyla vakit geçiriyor, memlekete gelmek istemiyorlar. (K3U)

Ev işlerimi yapıyorum. Büyük bir bahçemiz var. Orayı dikip biçiyorum. Çiçeklerim var, onlara bakıyorum. Kuran okuyorum. Televizyon izliyorum. Namazlarımı kılıyorum. 10 gibi de uyuyorum genelde. Böyle geçiyor yani. (K8U)

Sabah uyanıyom erken hemide(hemde) kahvaltımı yapıyom, bağa gidiyom. Bağ işlerimi hallediyom, eve geliyom. Yat kalk derken akşam oluyo. Akşam da erken uyuyom zaten günler de böyle geçiyor. Evden çıkmadığım zaman canım çok sıkılıyo. Ben bağda doğmuş insanım. Evde duramıyom, ev sıkıyor beni. Yağmur yağdığı zaman gündüzleri mecbur evde otururum ama normal zamanda işim olmazsa bile bağları gezerim. Hava alırım gelirim eve. (K1M)

Eşim emekli ama bağımız bahçemiz çok. Onlara bakıyoz. Bağda da evimiz var. Yazları oraya gidiyoz. Zeytin zamanı köye geliyoz. Kışın soğuk olunca kaloriferli diye şehir merkezine gidiyoz. Kendi kendimize bakıyoz. Çok şükür elimiz ayağımız tutuyo ama bakıma ihtiyacım olsaydı tabi ki de evlatlarımın bakmasını isterdim evvela. Çok şükür muhtaç değiliz ve devletten bir yardım almıyoz. Yaş ilerledikçe hayat zorlaşıyor. Geceleri uyku tutmuyor, erkenden uyanıyorsun, her yerin ağrıyor. Her gün ovduruyorum, benim torunlardan hangisini bulursam. Sabahları daha erken uyanıyoz, namazları giliyoz ama genelde 8 gibi kahvaltı yapıyoz. 60' lı yaşlarımda da Kur' an Kursuna gittim. Kur' an' ı öğrendim çok şükür. Yavaş yavaş okuyabiliyorum. (K2M)

Devlet Demir Yolları'ndan emekli olduktan sonra köye gittim. Zevkine arıcılık yapmak istedim. Beş altı yıldır da arıcılık yapıyoz. İki arıyla başladık şimdi kırk altı tane arımız oldu. İşte bugüne geldik böylece. Eşimle birbirimize yetiyoz şimdilik, ilersi ne gösterecek bilemeyiz. Allah kimseye muhtaç etmesin. Bir günüm, sabah namazına kalkıyoz, uyumuyoz namazımızı kılıyoz, kuran-ı kerim okuycaksak onu okuyoz, kahvaltımızı yapıyoz. Kahvaltımızı erken yapıyoz ondan sonra arılara falan gitceksek gidiyoz Sıcak çıkmadan arılara gidiyoz, arılara bakmak ne zaman akşam oluyo belli değil. Bi geliyoz hemen çorba pişcek hemen eşim bi çorba yapıyo sonra yemek te ne varsa yiyiyoz hepsi bu. (K4M)

Çok çalışmaktan ellerim romatizmalandı. Bağ dokusu hastalığı oldu. Şimdi çalışmıyoruz. Eşim de ben de evdeyiz. Sabahları sabah ezanında kalkıp kahvaltımızı yapıyoruz. Sonra eşim bağlara gidiyor. Ben oturduğum yerden yemek yapıyorum. Sadece bastonumla yürüyebiliyorum, 4 defa ameliyat geçirdim. Dizlerimde platinlerim var. Ancak mutfağa gidip yemek yapabiliyorum. Eşim bazen ben sıkıldım diye beni gezmeye bağlara götürüyor. Orda çay demleyip birlikte açık havada oturuyoruz, iyi geliyor. 60 yaşındayken tek başıma televizyondan Kur'an-ı Kerim öğrendim. Takip ede ede öğrendim. Şimdi evdeyiz eşimle ikimiz, geçimimizi sağlıyoruz. Ben çok sağlıklı olmasam da eşim sağ olsun, yardımcı oluyor. Gerekli ihtiyaçlarımızı da çocuklarımız sağlıyor. Çok şükür, şimdilik elimiz ayağımız tutuyor, birbirimize bakıyoruz. (K11M)

Hâlen daha tarım işi yapmaktayız. Gerekli olduğu zaman ben de yardım ediyorum. Çocuklarımla birlikte ortak çalışıyoruz yani kazançlarımız birlik. Bugüne kadar çocuklarımla beraber yaşadım, yaşadığım hayattan memnunum. Allah'a şükür, imkanlarımız normal, emekli maaşım dışında devletten hiçbir yardım almıyorum. Bu yaşıma kadar alkol ya da sigara kullanmadım. Şu an da aynı doğup büyüdüğüm topraklarda yaşıyorum, tarla, bahçe işleriyle uğraşıyorum, namazlarımı kılıp hâlime şükrediyorum. (K12M)

Katılımcıların, emeklilik ve aktif çalışma yaşamından sonra, ya geçim baskısından rahatlamış olarak çalışmaya devam ettikleri ya da kendilerine maddi gelir getirmeyen rutinler oluşturdukları görülmektedir. Gelir getiren işlerde çalışanlar da kendilerini aktif çalışan olarak tanımlamamaktadırlar. Evde sıkıldığı için, zevkine, ya da çocuklara yardım amaçlı çalıştıklarını ifade etmektedirler.

Yaşlılık kuramları açısından değerlendirildiğinde ise, katılımcıları anlamada, süreklilik ve aktivite kuramlarının daha işlevsel olduğu ifade edilebilir. Katılımcılar, yoğun çalışma temposu gibi bazı aktiviteleri bıraksalar bile, yaşamlarını anlamlı kılabilindikleri yeni rutinler oluşturabilmişlerdir. Hiç kimse, kendini toplumsal hayattan yalıtarak, salt ölüme hazırlama gibi bir süreç yaşamamaktadır. Yetişkinlik dönemi rollerde bir dönüşüm gözlemlenmektedir. Yaşlı bireyler, yaşlılık sürecini, rolsüzlük rolü olarak tanımlanabilecek bir süreç olarak görmemektedirler. Toplumsal saygınlık ve değerlerinin yok olmasıyla ilgili herhangi bir söylem geliştirmemektedirler. Yaşlılığın getirdiği sağlık sorunlarından bahsedilmekte ancak bu durumun da yaşlılıkla ilintili ve olağan olduğu ifade edilmektedir. Katılımcılar içinde sadece K10M, hiç evlenmemiş ve çocuk sahibi olmamıştır. Kız kardeşinin çocuğunda kalmakta olup, ev işlerinde O'na yardım ettiğini ifade etmiştir. Toplumdan dışlanmış, yalnızlık içinde ölüme hazırlanan bir katılımcıya rastlanmamıştır. Tüm katılımcıların, kendi eğitim, kültür, alışkanlıklar ve yaşam tarzı bağlamında hayatı ve rutinleri yeniden yapılandığı, toplumsal dünyayla ilişkiyi yeniden kurduğu görülmektedir. Makro düzeyde toplumsal katkı sağlamak için siyaset, gönüllü kuruluşlar, sanatsal faaliyetler gibi alanlarda, rol ve aktivite yapılanması, katılımcıların yaşam dünyasına yabancıdır. Dolayısıyla katılımcılar, kendilerine uygun roller ve aktivite alanını oluşturmuşlardır. Başarılı yaşlanma kavramı açısından, katılımcıları başarılı, aktif yaşlılar olarak değerlendirmek zordur. Çünkü katılımcılar, ısrarla tüketim dünyasında değil, üretim süreçlerinde kalmayı tercih etmektedirler. Siyaset, spor, estetik ameliyat, turistik seyahat ve makro toplumsal ve kültürel sorunlara katılımdan bahseden kimse olmamıştır. Bu nedenle, katılımcıların yaşlılık sürecinde, kendi eğitim ve kültür seviyeleri çerçevesinde toplumla güçlü bir ilişki kurduğu görülse de bu durum, postmodern yaklaşımların tanımladığı, piyasa aktörü olan başarılı yaşlı değildir.

Dini Hayat ve Ölüm Kaygısı

Yaşlılık döneminin, bireyi doğrudan dine yöneltici bir faktör olduğuyla ilgili literatür bulunmamaktadır. Ancak orta yaş dini inanç ve uygulamaların, yaşlılık sürecinde daha derinleştiği ifade edilmektedir (Köroğlu & Köroğlu, 2016, s. 234). Çalışmamız bu yöndeki literatürü desteklemektedir. Katılımcıların çoğunluğunun günlük rutinleri arasında dini ritüellerin önemli bir yeri vardır. Bir çok katılımcı, sabah namazını kılarak güne başladığını ifade etmektedir. Katılımcılardan K2M ve K12M, 60 yaşından sonra kendi çabalarıyla Kur'an okumayı öğrendiklerini ve günlük rutinlerinde Kur'an okumanın olduğunu ifade etmektedirler. Bu durum, yaşlılık sürecinde bilişsel ve eğitimsel faaliyetlerin mutlaka planlanması gerektiğini göstermektedir. Katılımcıların tamamının dini hayatla ilgili plan, istek, eylem ve düşünceleri vardır.

Kendimi daha çok dine yönelttim. Allah'a daha yakınım artık. Din hayatı benim için çok önemli. Şimdi dini görevlerini yerine getirmek daha kolay oluyor tabi. Ama öncesinde hızlı yaşantımdan, işten güçten dolayı çok uygulamıyordum. Şimdi namazımı kılıyorum, orucumu tutuyorum, zekatımı veriyorum. İnanç çok önemli, hep vardı içimde o istek, ama olmuyordu. Şimdi yapabiliyorum diye çok mutluyum. Dinsiz, inançsız yaşanmaz. Allah herkese maneviyatlı bir yaşam nasip etsin. Bu yaşamın önemli bir parçası. (K3U)

Her gün namazımı kılar, çocuklarıma giderim, günüm böyle geçer. Başka ne yapabilirim ki? Eşim varken öyle değildi ama. Şimdi kime hizmet edeyim? Kime yemek hazırlayayım? Bir namazım var o kadar. Bütün gün evdeyim ya da kızlara giderim, onlar gelir, öyle geçiyor zaman. Bazen canım isterse iki kap yemek yaparım kendime. Komşulara gidiyorum, sokağa çıkıyorum, hava alıyorum, günler koşturuyor. (K10U)

Eskiden camiye gidiyodum. Namazımı kılıyodum. Dizlerimden ameliyat oldum. Artık gidemiyorum ama evde oturarak namazımı kılıyorum. Gençken ibadetime bu kadar önem vermiyodum. İş- güç derken aklıma gelmiyordu. Yaşlanınca ibadet etmek zorlaşıyor ama elimden geldiğince yapıyorum. (K13U)

Allah nasip etti. Sonra hacca gittik. Bir ay hac ziyaretimiz çok güzel geçti. Çok güzel arkadaşlıklar ettik orda. Arkadaşlıklarımız hala daha devam eder. Çok iyi zamanlarımız geçti Arabistan'da da. Geldik buraya yine herkes eş dost hep ziyaretimize geldi tabi, biz de hep hediyeler verdik. (K2M)

Çocukluğumda yazları arkadaşlarımla Kur'an Kursu'na giderdik. İyi ki de gitmişim. Çünkü çoğu dini bilgiyi orda öğrendim. Bizim zamanımızda sadece beşinci sınıfa kadar okul vardı. Köyde sadece ilkokul vardı. Hac görevimi yaptım ama ölmeden bir kere daha gitmek isterim. Ben her gün sabah ezanı okunduğunda kalkıyorum. Sonra namazımı kılıyorum. Bazen bahçeye gidiyorum. Öğleden sonra komşulara misafirlğe gidiyorum. Perşembe günleri komşularla toplantımız oluyor. Kur'an okuyoruz. Akşam da çocuklarımin yanına gidiyorum bazen. Yorgun olursam evde oluyorum. (K5M)

Dinim, hayatımda en güzel yerde. Geçen senelerde de hacca gitmek nasip oldu. Eşimle beraber gittik. En güzel zamanlarımdan biriydi. Çok güzel. Allah nasip etti. Dinden hiçbir zaman uzaklaşılmaz. Müslüman geldik Müslüman öleceğiz. (K7M)

Ah oğlum ah evelden(önceden) namazımı kılardım. Sonra sonra zor geldi kılamadım. Çok günah emme, Allah'ım affetsin gari. İlaç içiyorum. Oruç da tutamıyorum. Fitre veriyom. Keşke ibadetlerimi bırakmayeydim. Hep bunlar huzursuz ediyor beni. (K8M)

Geçen senelerde orucumu tutuyordum, bu sene tutamıyorum. İyice yaşlandım gari. Dinimi tabi ki çok seviyorum. Allah'a inanırım, namazımı gılar, dua ederim. Sonradan değil, ben hep inaçlarımi, ibadetlerimi yapardım. Başımıza gelen musibetler hep inancımızın zayıflığından oluyo. Çoğumuz dini, imanı unuttuk. Allah sonumuzu hayretsın. Din, insanı ayakta tutar. Bugüne kadar hep kurban da kestim, oruç da tuttum, namaz da gıldım. Hayır da yaptım. Hep bir başıma yaptım ben bunları. Bu dünya geçici, bunu unutmadan yaşamak lazım. (K10M)

Katılımcıların ifadelerinde görüldüğü gibi din, genellikle olumlu anlamda, yaşlı bireylerin hayatlarında daha görünür durumdadır. Birçok katılımcı, gençlik ve orta yaş döneminde hayatın yoğun ritmi içinde dini ritüellere zaman ayıramazken, şimdi rahatlıkla zaman ayırdığını ifade etmektedir. Sonradan dine yönelmekten ziyade, ertelenen ritüellere daha rahat zaman ayırma durumu söz konusudur. Mülakatlarda ölüm, hayatın geçiciliği, yaşlılığın zorluğu gibi konulardan bahsedilmiş ancak ölüm korkusundan bahsedilmemiştir. Katılımcılarda ölüm konusunda kaygı ya da korku gözlemlenmemiştir. Literatürde, ölüm kaygısı ve yaş arasındaki ilişki konusunda anlamlı ilişkiler bulunamamıştır (Gündoğan & Gümüş, 2023, s. 88). Çalışmamız bu konudaki literatürü desteklemektedir. Ayrıca, yaşlılık kuramları açısından, yaşlı bireylerin, dini hayatla ilgili yeni almış olduğu roller ve aktiviteler, aktif yaşlanma kuramını destekler niteliktedir. Birçok katılımcı, gençlik ve yetişkinlik döneminde imkân bulamadığı dini uygulamaları yaşlılık döneminde yerine getirdiğini ifade etmektedir.

Yakınlarının Kaybı Karşısındaki Psikolojik ve Duygusal Duruş

Yaşlılık dönemini psikolojik ve duygusal olarak belirleyen en önemli faktörlerden birisi, bireyin sevdiği insanları kaybetmesidir. Katılımcıların çoğunluğu, sadece yaşlılık döneminde akranlarından kayıplar yaşamamıştır. Bizzat, yetişkinlik ve orta yaş dönemlerinde aile bireylerinden veya çocuklarından kayıplar yaşamışlardır. Bu açıdan, yaşlılık süreci, bilişsel ve zihinsel aktivitelerdeki zayıflama kadar, hayat boyu yaşanan kayıpların da birikimidir (Saygılı, 2017). Yaşlı birey, yaşadığı her kayıpta, yaklaşan kendi ölümü ve yakın çevresindekilerin ölümü ile yüzleşmek durumunda kalır. Yaşamın son aşamasında olduğunu bildiği için ölümü hatırlamak ve hakkında

konusmak istemez (Durak, 2019, s. 224). Bu açıdan yaşlılık sürecini olumlu bir şekilde yönetebilmek için yaşanan bu süreçlerle baş edebilmek, uyum sağlayabilmek önemlidir.

Yaşlandıkça etrafımdaki insanları bir bir toprağa verdim. İnsan zamanla ölüm denilen gerçeğe yüzleşiyor ve çok acıdır ki kabulleniyor. Nasıl yakınlarımı kaybetmenin verdiği üzüntüyü kabul ettiysem her gün yaklaşmakta olan kendi ölümümü de bir şekilde kabul ettim. Her an ölebileceğim, hayatımın hiç beklemediğim anda sona erebileceği bilincine erdikten sonra din konusunda hassaslaştım. Daha fazla öbür dünyayı düşünüyorum. (K1U)

Benim ilk kaybım abim oldu. Ona çok bağlıydım. Biz, beş erkek kardeştik. Evin geçinmesi için o an benim çalışmam gerekiyordu. Abimi kaybetmek, beni psikolojik açıdan çok etkiledi. Okul hayatımda beni çok destekliyordu. O gittikten sonra okula bağlı kalamadım ve bırakmak zorunda kaldım. Çalışarak, çok çalışarak da bu yaşadığım acıyı unutmaya çalıştım. Hayat, mücadele edenler için var. Ben çalışarak acılarımı dindirmeye denedim hep. Çalışma hayatımda da kayıplarım oldu. Çok düştüğüm ve dibi gördüğüm zamanlar oldu. Ama hiçbir zaman bunu çevreme yansıtmadan dimdik hayatta durmaya çalıştım. Çünkü biliyorum ki ben düştüm dersem eğer, bir darbe de insanlardan yiyecektim. O yüzden düştüğüm zaman bile dimdik bir görüntü verdim ve çok çalışarak üstesinden geldim. (K3U)

Kocam 2012 yılında vefat etti. Bu beni çok etkiledi. Bir buçuk sene etkisi sürdü. Kendimi toparlayamadım. Hatta gözümün rahatsızlığı bundan sonra streten meydana geldi. Giden geri gelmiyor. Sağlık, yağlık istiyor. İşte, hayat devam ediyor. Geçen sene babam vefat etti. Doksan altı yaşındaydı. Ağır hastaydı. O'na baktım. Annem, 2006 yılında vefat etti. Bu olaylar Allah'tan geldiği için atlattık. Atlatmaya çalıştık. Elimizden bir şey gelmiyor. Kocam 65 yaşında vefat etti, genç öldü. Allah, taksiratlarını affetsin. Allah'ın varlığını bilen insanlarız. Allah'tan geldi isyan etmiyoruz. Doğduğumuza inandık, öldüğümüze de inanacağız, hepimizin gideceği yer orası. Allah, torunlarıma evlatlarıma hayırlı ömürler versin. Öbür tarafa imanla gitmek nasip etsin. (K4U)

Kızken, babam ölmüştü. Çok acıydı. Annemle atlatmaya çalıştım. Annem, benimle dururdu. Bendeyken öldü. İlk eşim de kanserden öldü. Üzüldüm tabi. Çocuklarımla kaldım. Yalnızlık çok zor. Torunlar olmasa dayanamam sanırım. (K5U)

Kocam öldü. Ah keşke ben ölseydim o yaşasaydı. O ölünce ben yaşayamam sandım. Onsuzluk ve yalnızlık çok zor. Allah, kimseye vermesin. Evim bomboş. O ölünce her şeyim değişti düzenim, her şeyim... O ölünce ben de ölmek istedim çünkü Onsuz yaşamak çok zor geldi. Her gün, her gün mezarına gidiyorum, yalnız kalmasın diye. Bazen "Hadi kalk kalk gidelim evimize! Neredesin? nerede?" diyorum. İsyan ettim ilk başlarda, çok zordu çünkü dayanmak. 5 sene oldu hala alışamadım Onsuzluğa. Ölünce evde yemek yapmak istemedim, yemek yemek istemedim, televizyon açmak istemedim, hiçbir yere gitmek istemedim. Onsuzluk nasıl bir şey bilmiyordum çünkü. Her gün ah ederdim ölmek isterdim. Geçmişte onunla çok mutluydum, Onsuz hayat asla olmazdı. O gidince her şey gitmiş, bitmiş gibi oldu. Hala alışamadım, ağlıyorum, yalnızım ama yaşıyorum öyle. Artık bizim de yaş çok ilerledi. Tek düşündüğüm ne zaman öleceğim. Kocam gidince kendimi hazırladım. (K10U)

Eşimin ölmesi, başlarda çok zoruma gitti. Yaşlılık da var, unutup hanıma sesleniyorum. E tabi ses yok. Sonra aklıma geliyor vefat ettiği. Elden hiçbir şey gelmiyor. Zamanla alışıyor insan. Çocuklarım hiç yalnız bırakmadılar. Onlar da bizim eve yakın oturduklarından yemeğimi falan yapıp getiriyorlar. (K13U)

Gel zaman, git zaman günler geçti 3 Temmuz Salı günü eşim vefat etti. Onun vefatı beni yıktı, yıprattı. Gücüm yetene kadar işlere verdim kendimi. Tabi insan unutamıyor alışıyor sadece. Bir zamanlar rüyalarımın çıkmazdı, çok zor alıştım Onun yokluğuna. Torunlarım olmasaydı ben tek kalacaktım. Bakımım zor olurdu. Bu yaştan sonra yemek yapmayı

becerileyemem. Eşimin ölümünden sonra hastalıklar debelenleyiverdi. (Gelmeye başladı) (K1M)

Tabi iki sene önce eşim öldü. Kanser tedavisi görüyordu ama hayat işte elbet bir gün öleceğiz. O, benden daha önce öldü. Onun yokluğuna alıştım artık. Zaten alışmak mecburiyetindesin. Yoksa hayat nasıl geçecek ki. Artık yaşıma da yerine vardı. Köyde kendimce vakti geçiriyorum. Dinimin gereklerini yaparak, küçük işer yaparak vakit geçiriyoruz. (K3M)

Abim öldü, Allah rahmet eylesin. Yapacak bir şey yok. Elden bir şey gelmez. Tabi unutulmuyor ama sonuçta hepimiz bir gün ölüp gideceğiz. Zamanla alışılıyor. Kendi ailenin olması, dünya telaşından bazen aklıma bile gelmiyor. (K5M)

Annem, doğumdan ölmüştü. E ulaşım yok, getirme götürme şansları yok. Bebek yaşadı ama annemi kaybettik. Bu, çok büyük bir acı. Eğer kardeşlerim olmasa atlatamayabilirdim o süreci. Bütün kardeşler birbirimize kenetlendik. Bu acının üstesinden gelmesini öğrendik. Zaten yas tutsan da bir yere kadar. Hayat devam ediyordu. Eğer çalışmazsak, açlıktan ölürdük. Babam, annemden sonra hiç evlenmedi. Yani bizi hiç mağdur etmedi. Bütün aile birlikte bu acının üstesinden geldik. Ablam bize baktı, analık yaptı. (K9M)

Biz üç kardeşiz. Abilerim vardı dört tane, öldüler. Bazıları doğmadan öldü, bazıları doğduktan sonra öldüler. Onlar yaşasaydı yedi kardeş olacaktık. 1987 yılında annemi kaybettim. Kanserden. Çok üzül müştüm. Mutlu, gülen insanları gördüğümde, “bu insanlar nasıl gülebiliyor? nasıl bu kadar mutlular?” diyordum. Ama alışıyor insan. (K11M)

Kaybettiklerimin yüreğimde duruyor. Anamı kaybettim, eşimi kaybettim, yavrumu kaybettim. Canım çok yanıyor emme şükrediyom. Arada bir aklıma geliyor, tutamıyorum kendimi ağlıyorum. Kaybettiklem çok yıprattı beni. (K13M)

Allah’a hep dua ettim kötü günlerin geçmesi için. Birçok şeyi duymadım, görmedim, sabır istedim. Bazen hiç geçmeyecekmiş gibi geliyor ama zamanla her şey geçiyor. Annen gidiyor, baban gidiyor, kardeşin gidiyor. Alışyorsun yokluklarına. Sıra bize geliyor artık bunu anlıyorsun. Sürekli aklıma geliyor. (K14M)

Genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların hayatlarındaki kayıplara uyum sağladıkları görülmektedir. Hiç kimse, kaybettiği sevdiklerini unuttuğunu ifade etmemektedir. Ancak hayata devam etmek için bu büyük gerçeği kabullenerek, yoluna devam etmesi gerektiğini düşünmektedir. Katılımcıların anlatılarında, ölüm konusunda iki meşrulaştırma aracı görülmektedir. Bazıları, unutmak için kendilerini daha çok iş hayatına adanmakta, kendilerine biraz acımasız davranmaktadırlar. Diğer bazıları ise dinin bir meşrulaştırma aracı olarak işlev gördüğü ortaya çıkmaktadır. Yakınlarını kaybetme sürecini atlatamayanların ise duygu durumları karmaşıktır. Kuramsal açıdan ise, aktivite kuramı, yaşamı, yeni şartlara uyum sağlayarak sürdürme ve aktif kalmayı ifade ettiği için, katılımcıların durumları ile örtüşmektedir.

Fiziksel sağlık, Evde bakım ve Sosyal hizmet İhtiyacı

Yaşlılık sürecinin en önemli sorun alanlarından birini, yaşlı bakım alanı oluşturmaktadır. Fiziksel sağlıkta ortaya çıkan sorunlar, yakınların kaybıyla gelen yalnızlık gibi sorunlar, sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler gibi profesyonel hizmetleri gerekli kılmaktadır.

Ancak Türk kültüründe, yakınlar bakım hizmeti sunmak geleneksel bir anlayıştır. Aile, yakın ve büyüklerine bakım hizmeti vermek, görev ve sorumluluk olarak değerlendirilir (Yiğitoğlu Taşdemir vd., s. 99). Bu açıdan katılımcıların durumu değerlendirildiğinde büyük çoğunluğunun, geniş bir sosyal ilişkiler sistemi içinde oldukları ve bu ilişkilerin kendilerine sağladığı destekle hala ayakları üzerinde durabildikleri görülmektedir. Sağlık açısından bazı sorunlardan bahsedilse de durumun yaşlılığa bağlı olduğu kabullenilmiş görünmektedir.

Şu an göz tansiyonu (üveyit) hastalığım var. İki defa ameliyat oldum sağ gözümünden. Bu hastalık göz arkası iltihabıymış. Ömür boyu, çaresi yokmuş. Devamlı kontrol altındayım bundan dolayı. İlaç kullanmak zorundayım sürekli. Allah, bu günlerimi aratmasın. Şu an çok büyük bir rahatsızlığım, ağrım-sızım yok. Evde bakım hizmetlerine ihtiyaç duymuyorum. Kendi işimi kendim görebiliyorum. Hasta oğlum var, Ona bakıyorum. Hayat devam ediyor. (K4U)

Şimdilik kendi ihtiyacımı kendim karşılayabiliyorum. Ama alışveriş, çarşı, pazar, öyle şeyleri çocuklarım görüyo. Şimdi zaten ben almaya gitsem, alamam, yaşlandım. Önceden gezerdim. Şimdi, yine, aşağıda market, fırın var, çok ihtiyaç olursa inerim. Parka falan giderim, biraz yürürüm. Ev işlerini yapıyorum. Çamaşır, bulaşık, yemek, kendim yapıyorum. (K5U)

Yemek yapacak halim kalmıyor bazen, özellikle trafik kazası geçirdikten sonra böyle oldum. Yaş ilerledi artık, yatalak değilim çok şükür. Bi ihtiyacım yok, hamdolsun. Allah, elden ayaktan düşürmesin yavrum. Kızım geldiğince evi süpürür. Mahallemizdeki gençlerimiz, pazar günleri gelir, alınacak bir şeyleriniz var mı? diye sorarlar. Eksikleri onlar alıverirler, sağ olsun yavrularım. Hiçbir yerden bisey almıyorum yavrum, emeklim var çok şükür yetiyor. (K6U)

Hayat güzel. Hayatımdan şimdilik memnunum. Allah, ele düşürmesin. Çok şükür kalkıyom, ediyom yemeğimi, aşımı. Sağlamım, bakıma ihtiyacım yok, olsa da çevremdekileri aciz etmek istemem, devletin bakmasını isterim. Hayatta da şimdilik bi isteğim yok, memnunum çok şükür. Hasta olsak gerekli imkanlar, araçlar var tabi. Eskiden köydeydik, şimdi her şey elimizin altında. Böyle işte benim hayatım. Yaşayıp gidiyoz. Çok şükür bi sıkıntımız yok şimdi. Elimizden geleni yapıp, hayatı olduğu gibi yaşıyoruz. (K7U)

Yaş itibariyle ağrı-sızı illaki oluyor ama onun dışında birine muhtaç olmayıp işleri görebiliyorum. Bu yüzden de pek bir sıkıntım yok. (K8U)

Sosyal hizmete ihtiyaç duyuyorum. Emekliliğim var ama gözümüm birinde sorun var. Bacağım aksıyor. Kendi işlerimi halledemiyorum. Eşim yardımcı oluyor. (K11U)

Eşimle kendi kendimize bakıyoz çok şükür. Elimiz ayağımız tutuyo. Ama bakıma ihtiyacım olsaydı tabi ki de evlatlarımın bakmasını isterdim evvela. Çok şükür, muhtaç değiliz devletten bi yardım almıyoz. Bağkur emeklisi eşim. Ama yaş ilerledikçe hayat zorlaşıyor. Geceleri uyku tutmuyo, erkenden uyanıyon, her yerin ağrıyo. (K2M)

2009 senesinde emekli oldum. Aldığım maaş bana yetiyor çok şükür. Büyük bir giderim yok. Aldığım maaşımı büyük oğlumla yaşadığım için onun çocuklarına harcıyorum. Torunlarımın masrafları için maaşımı ona ayırıyorum. Allah'a şükür ki oğlum ve gelinim bana bakıyorlar. Kimseye muhtaç etmiyorlar. Üç tane torunum var. İki tanesi okuyor diğeri 20 aylık bebek daha. Hayat, onlarla güzel. (K3M)

Şimdi eşim emekli oldu ve durumumuz çok iyi. Gençken hiç gezmeye filan gidemedik. Sadece bir fuara gittiğimi hatırlıyorum o kadar. Şimdi kendi arabamız da oldu. İsteddiğimiz yere gidiyoruz. Yazları iş olmadığından piknik yapmaya filan gidiyoruz. Hiçbir sıkıntınız yok şükür. İkimiz de sağlıklıyız en önemlisi bu. Artık her şey var. Fazlası var ama o eski güzellik yok. Şimdilerde ise artık o kadar çalışmıyorum eskisi kadar. Çocuklarımı evlendirdim, her şeyi yaptım. (K5M)

Ufak oğlanla gelin bakıyo şimdi beni yavrum. Şimdilik hamdolsun kendi işimi kendim görüyom. Sağ olsun hep ihtiyaçlarımı görüyo ufak oğlum. Yalnız kalmadım hiç. Ufak oğlumun çocuklarını büyütüvedim. Yol arkadaşım vardı hep. Allah, acılarını göstermesin. (K8M)

Şu an eşimden ayrımıyım. Kendime de çok iyi bakmaya gayret ediyorum. Şükür, sağlığım yerinde, herhangi bir sıkıntım yok. Her şeyi kendim halledabiliyorum. Olur da başıma bir

şey gelirse de çocuklarım var bana bakabilecek. Ondan sonra, bir sürü akrabam var, kardeşlerim var. O yüzden kendimi çok güvende hissediyorum. (K9M)

Allah'a şükür, sürekli bir rahatsızlığım yok, bu yaşıma kadar alkol ya da sigara kullanmadım. Şu an da aynı doğup büyüdüğüm topraklarda yaşıyorum, tarla, bahçe işleriyle uğraşıyorum, namazlarımı kılıp hâlîme şükrediyorum. Allah' a şükür, hiçbir sorunum yok hayatımdan memnunum. (K12M)

Genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların çoğunun ciddi bir sağlık sorununun olmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, kendi hayatlarını idame ettirme konusunda, sıkıntı yaşamadıklarını ifade etmektedirler. Katılımcıların tamamı, hayatlarını geçirdikleri çevrede yaşlılık sürecini yaşamaktadırlar. Bu durum, sosyal etkileşim konusunda onları avantajlı kılmaktadır. Bu nedenle toplumsal bağlar, oldukça güçlüdür. Sağlık, sosyal ve psikolojik boyutlarda dengeli bir dönem geçirdikleri görülmektedir. Bu durum yine, süreklilik ve aktivite kuramları açısından anlaşılmalıya uygundur.

Hayata Dair Umut ve Pişmanlıklar

Bireyin yaşlılık sürecinde, tercih edebileceği seçeneklerden birisi, yaşamla olan bağını güçlendirerek, yaşama aktif katılmasıdır. Bu tercih, yaşlı bireyin yaşama sıkı sıkıya sarılarak anlamlı ve aktif hale dönüştürmesini sağlar. Bu tercihi, yaşama bağlılık, arzu ve geçmiş yıllardan gelen tecrübeler etkiler (Baran Görgün, 2000, s. 68). Bu, aynı zamanda, bireyin yeni duruma uyum sağlaması sürecidir. Süreklilik kuramına göre birey, tüm gelişim dönemlerinde, sorunlarla nasıl baş ettiyse ve nasıl uyum sağladıysa, yaşlılıkta da aynısını yapabilir. Fiziksel değişimlere rağmen, önemli olan, yaşam doyumu, iyimser olma, düşük depresyon düzeyi ve algılanan kontrolün yüksek olmasıdır (İlgar, 2008, s. 78). Bu açıdan hayata dair umut, iyimserlik, arzu önem taşımaktadır. Aynı şekilde, yaşlı birey, geçmişe dönüp, sürekli pişmanlıklar yaşıyorsa, sürece uyum sağlaması oldukça zorlaşmaktadır. Katılımcıların bu konudaki durumları genellikle olumludur.

Kızlarımı evlendirdim. Torunlarım oldu. Bu dünyadaki tek isteğim, onların mutluluğu. Geriye dönüp baktığımda, bu hayata dair hiçbir pişmanlığım yok. Gezip tozmadım. Çok fazla yer görmedim ama bunların hiçbirinden üzüntü duymamam gerektiğini anladım. Çünkü doğduğum dönem böyleydi. Ben de zamanın gerektirdiği gibi yaşadım. Diyeceğim o ki bir hayat daha verilse yine bu hayatı yaşardım. Şimdi tek isteğim olabildiğince kalan ömrümü ailemle mutlu mesut yaşayabilmek. (K1U)

Allah'a şükür, hiç pişmanlığım yok. Her şeyi yaptım. Çoluğumu çocuğumu everdim (evlendirdim). Torunlarımı gördüm. Ölse de gam yimem gali. Allaha şükür, bundan sonra tek isteğim, abdestimi alıp namazımı gılmak. Şunu yapsaydım, bunu yapsaydım demiyom gali, eskiden gençken diyoduydum da. Bundan sonra, Allah, yatırıp kapıya baktırmasın gali. Bi de torunlarımın mürüvetini görüp, umreye gitmek istiyom inşallah. (K2U)

Allah'a şükür. Mal kaybı, can kaybı yaşamak güçlendirdi beni. Hiçbir şekilde şikâyet etmedim. Bu zamana kadar ki yaşantımdan, tercihlerimin hepsinden memnunum. İçimde bir şey kalarak yaşamadım hayatımı. Ne istiyorsam yaptım, deneye yanıla buldum belki ama hiçbir şeyden pişman değilim. Hepsi tecrübe oldu bana. Şu anki konumuna gelmemi sağlayan, tecrübelerimdir. Şükür, şu anki yaşantımdan da memnunum. Ama şu yönde bir pişmanlığım var. İnsanlara güvenmek, keşke güvenmeseydim. Olsun, o da tecrübe oldu bana. Hayat devam ediyor. Mücadele hep var. Pes etmeyi hiç düşünmedim. (K3U)

Hayata tekrar gelme şansım olsaydı yine aynı bu hayatı yaşamak isterdim. Hiçbir pişmanlığım yok Allah'a şükür. Bütün anılarımdan, çoluğumdan çocuğumdan, her şeyden çok memnunum. Allah, bu günlerimi aratmasın. (K4U)

Hayattan sağlık bekliyorum ve hayırlı ölüm. Bu saatten sonra ne olsa fayda vermez yavrum, yaş olmuş bilmem kaç. Allah, herkesin yardımcı olsun yavrum. (K6U)

Keşke bu zamanda doğsaydım. O zorlukları çekmezdim. Hayata doyum olmuyor amma işte gettikçe iyi oluyor hayat, yani eski hayattan değil. Eskiki hayatım iyi değildi. (K7U)

Hiç pişmanlık duyduğum bir şey yok, hayatımdan çok memnunum. Kocaman evimden, ailemden çok mutluyum. (K8U)

Herkes, bir gün o toprağa girecek. Biz de o günü bekliyoruz. İnşallah, Allah'ımın izniyle de cennetine gideceğiz. Çocuklarımdan da duacıyım. Allah, onlara uzun ömürler versin, benden alsın onlara versin. Bizden geçti, artık onlar çok mutlu olsun inşallah. Onlar iyi olsun, sağlıklı sıhhatli olsun, yerinde sağ olsunlar, başka da bir şey istemem. (K10U)

Ölümden sonraki yaşama inanıyorum ve yaşantımı ona göre şekillendiriyorum. Yaşantımdan pişmanlıklarım oldu. Hayattan zevk ve tat alamıyorum. Gerçekleştiremediğim şeyler oldu çok, bunun sebebi ise yoksulluktu. Çalışmaktan ne kendime ne de aileme vakit ayıramadım. Çoğu yakınım vefat etti. Annem desen öylesine, küçük yaşta yetim kaldım. Hayata bir daha gelmiş olsaydım, annemin olmasını isterdim. Belki de annem erken yaşta ölmesiydi her şey daha farklı olabilirdi. (K11U)

Memnunum hayatımdan, çoluk çocuğumdan memnunum. Kendi ihtiyacımızı biz kendimiz karşılıyoruz burda. Kimseden destek almayız dincim(sağlıklı) de zaten bu yaşa kadar çok doktora gittiğimi bilmem. Tek hapım varsa o da sarımsaktır. Hap, ilaç kullanmam. Hayatımdan da mutluyum. Tabi benim başka yapacak bişeyim kalmadı ki yaptım herşeyi. Yaptığım hiç bişeyden de pişman olmadım. Her şeyim tam şükür. (K11U)

Hayatımdan memnunum. Tek pişmanlığım o terbiyesiz adamla evlenmek oldu (ilk evliliği). Ama nerden bileyim? Karşıdan belli olmuyor insanlar ancak içine girince neyin ne olduğunu anlıyorsun. Ama bugünüme de şükür. (K2M)

Bu yaşa kadar, hayatımı dolu geçirdim. Ama aklımda kalan tek şey, Avrupa'ya gitmek olurdu. Ama bu halimize de şükür. Eğer okumaya fırsatımız olsaydı, maddi gücümüz buna yetseydi, vali olmayı çok isterdim. İlerleyen zaman için de torunlarımdan güzel günlerini görmeyi çok isterim. (K3M)

Hiçbir zaman pişmanlık duymadım. Pişmanlık duyacağım şeyi de yapmadım. Ama hayatta istediğim şeyler her zaman olmadı. Şimdi biz diyelim aynı mahallede yaşıyoruz. Mahallede herkesin kendine ait arabaları var. Benim de var ama adam fabrikatördür adam bilmem büyük iş adamıdır hem mal mülk servet sahibidir hem de adam bir araba bindi mi bir daha binmiyor. E biz napıyoruz 73-75-78 arabalara halen biniyoruz. O, adamı tabii ki rahatsız eder. Ben de aynı yerde yaşayan bir vatandaş olarak ben de isterim, bu durum, beni rahatsız eder. Biraz kıskançlığa kaçıyor biliyorum ama kıskançlık olmazsa insanlar, miskinleşir. Hayatın zorluğunu anlayacaksın ki başarısını da elde edebilesin. (K9M)

Hayattan beklentim, bu saatten sonra ne olsun. Sağlık, sıhhat, bi tabak yemek. Allah, hayırlı ölüm versin. Başka ne isteyeyim. Göreceğimi gördüm bu vakte kadar. Allah, sizlere uzun ömür versin. Bir daha bu hayata gelsem, ne bileyim a çocuğum. Ne değişecek, aynı olur her şey. Yine yaşadığım gibi yaşardım. (K10M)

Allah' a şükür, hiçbir sorunum yok. Hayatımdan memnunum. Bir daha dünyaya gelecek olsam yine bu topraklarda yaşamak isterim. Bir atasözü vardır, bülbulü altın kafese koymuşlar ille de vatanım demiş. Ben de o hesap, bu topraklardan başka yer görmediğim için yine aynı yerde yaşamak isterdim. (K12M)

Hayatımdan memnunum, Allah'a şükür. Çocuklarım yanımda, torunlarım yanımda. Hepsinin sağlıkları yerinde, işleri yerinde. Zaten hep bunu istiyordum. Evim olsun, çocuklarım olsun, mutlu olsunlar, yanımda olsunlar bana yeter. Başka isteğim, beklentim de yok. Bu yaştan sonra başka ne isterim ki? (K14M)

Katılımcılardan, K11U hariç, hayatından memnuniyet duymayan kimse bulunmamaktadır. Bazı katılımcılar, sağlıkla ilgili şikayetler ifade etseler de sürece uyum sağladıkları görülmektedir.

Bazılarında, mal biriktirme adına beklenti varken; büyük çoğunluk, sağlıklı olarak hayata devam etme arzusunda. Katılımcıların çoğunun, hayatın merkezine kendilerini koymadıkları görülmektedir. Beklentiler, çocuklar ve torunlar üzerine odaklanmaktadır. Aynı şekilde katılımcılar, geçmiş yaşamlarının pişmanlıklarıyla yaşamamaktadırlar. Katılımcıların neredeyse tamamı, geçmişlerini olduğu gibi kabullenmişlerdir. Bu durum, onların, kendileriyle barışık ve yaşlılık sürecine iyi uyum sağladıklarını göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, yaşlılık olgusu, yaşlılığı anlamaya yönelik kuramlar bağlamında tartışılmıştır. Yaşlılık her ne kadar günümüzün en çok tartışılan konularından biri olsa da bu tartışmaların tarihi çok eskilere gitmemektedir. Yaşlı nüfusun artması, buna paralel olarak yaşlılara yönelik hizmet ihtiyacının doğması ancak Yirminci Yüzyılın sorunudur. Yaşlı nüfusun artması süreci günümüzde de devam etmekte ve birçok sektörü etkilemektedir. Bu nedenle yaşlılığı anlamak ve ekonomi, eğitim, sağlık başta olmak üzere her alanda planlama yapmak için önem taşımaktadır.

Yaşlılığı anlamak için geliştirilen kuramsal yaklaşımlar incelendiğinde, çoğu kuramın, İkinci Dünya Savaşı yıllarının hemen sonunda geliştirildiği görülmektedir. Özellikle refah politikaları yılları olarak değerlendirilebilecek bu yılların 1975'ten sonra bitmesiyle birlikte, ekonomik, teknolojik ve sosyal olarak şartlar oldukça değişmiştir. Ancak küresel ölçekli bu değişimler, yaşlılık kuramlarına pek yansımamıştır. Özellikle küresel neoliberal politikaların belirleyici olduğu günümüzde yaşlılık, daha bireysel ve başarı merkezli anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmada, yaşlılık kuramları ele alınarak, alanda yaşlılık sürecini deneyimleyen bireyler açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada, yaşlılık öncesi dönemin neredeyse tüm katılımcılar açısından, yoksullukla mücadeleyle geçtiği görülmüştür. Kırsal hayat ve tarımsal faaliyetler belirgindir. Orta yaş ve sonrası için kentle iletişim ve kente göç olayı belirgindir. Yaşlı katılımcılar için güncel durumda kırsalla ilişki, daha çok nostaljiye dönüşmüştür. Katılımcılar, eğer kent dışına çıkma ve önceki deneyimlerine uygun kırdaki kendilerine uygun aktiviteler bulmasalardı, yaşlılığı daha farklı deneyimleyebilirlerdi. Ancak sonraki jenerasyonun büyük bir olasılıkla böyle bir seçeneği olmayacaktır. Bu nedenle yaşlılıkla ilgi çalışmaların sürekli güncellenip her jenerasyonun kültür ve yaşam tarzına uygun yeni aktivite alanları oluşturulmalıdır.

Diğer taraftan tüm katılımcılar, ekonomik değeri olsun ya da olmasın, kendilerine bir aktivite alanı oluşturmuş durumdadır. Hiçbiri kendini eve kapatıp ölümü bekler bir pozisyonda değildir. Dünyayla, sosyal hayatla bağları, son derece güçlüdür. Umut ve beklentiler vardır. Ancak kendilerini hayatın merkezine koymamaktadırlar. Bu anlamda yaşam doyumları yüksektir. Katılımcılar, sadece biri hariç, geçmiş hayatı ve hatalarıyla yüzleşmiştir ve kendisiyle barışıktır. Kimse, geçmişinden pişman deldir. Herkes, yeniden başlasa, aynı hayatı yaşayacağını ifade etmiştir. Katılımcılar her açıdan, zorluk ve yokluk dönemlerinden, daha iyi günlere ulaşma hikayesini paylaşmaktadır. Sevdiklerinden kayıplar yaşasalar da sahip olduklarıyla mutlu olmayı öğrenmişlerdir. Tüketim toplumlarında, bu tür duygulara ihtiyaç vardır.

Katılımcıların tamamı, aktif olup kendi işlerini yapabilmekte ve bakım ihtiyacı duymamaktadırlar. Kendi yapamadıkları işler için çevrelerinden aldıkları yardım, yeterli olmaktadır. Bu açıdan, çevreleriyle olan etkileşimlerinin güçlü olduğu ifade edilebilir. Buradan hareketle sosyal bağların güçlü olduğu durumlarda evde bakım modelinin daha başarılı bir bakım modeli olabileceğini göstermektedir. Katılımcıları en çok etkileyen durum, sevdiklerinin kaybıdır. Tüm katılımcılar, yaşadıkları kayıpların tüm hayatlarını sarstığını ifade etmiştir. Buna rağmen herkesin kayıplarıyla baş edebildikleri görülmüştür. Bu durum sosyal hizmetler açısından, yas danışmanlığının önemini göstermektedir.

Dini inanç ve ritüellerin katılımcıların gündelik aktiviteleri ve düşünce yapılarında önemli bir yeri olduğu görülmüştür. Dini hayat sadece yaşlılıkla şekillenmemiştir. Birçok katılımcı, gençlik

dönemi ve orta yaşlarda zaman bulamadığı dini hayatı, yaşlılık sürecinde yaşayabildiğini ifade etmiştir. Yaşlılık, başlı başına, bireyi dine yönelten bir faktör olarak görülmemiştir. Ancak yaşlı hizmetlerinde, din ve manevi hizmetlerin önemli olduğu ifade edilmelidir.

Bu parametreler çerçevesinde değerlendirildiğinde, araştırma evrenindeki yaşlıları son derece aktif, yaşam tatmini yüksek ve sosyal etkileşimi güçlü olan bir yaşlılık süreci deneyimledikleri görülmektedir. Yaşlılığa bağlı sağlık sorunları olsa da genel sağlık durumları iyidir. Yaşlılık kuramları açısından, özellikle süreklilik ve aktivite kuramları katılımcıların tecrübelerini açıklamak ve anlamak açısından elverişlidir.

Etik Konular

Çalışmanın etik açıdan uygunluğuna Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 04.07.2022 tarih ve 2022-106 sayılı kararı ile karar verilmiştir.

Çıkar Beyanı

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akçay, C. (2011). *Yaşlılık kavramlar, kuramlar ve yaşlılığa hazırlık* (2. baskı). Kriter Yayınevi.
- Akın, G. (2006). *Gerontoloji her yönüyle yaşlılık*. Palme Yayıncılık.
- Alptekin, D. (2011). Gerontososyoloji ekseninde yaşlılık sürecinin sosyo-ekonomik boyutları. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 2(3), 7-15.
- Arpacı, F. (2005). *Farklı boyutlarıyla yaşlılık*. Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları.
- Baran Görgün, A. (2000). Yaşlılıkta sosyal uyum sorunu. İçinde G. Erkan & V. Işıksan (Eds.), *Antropoloji ve yaşlılık* (ss. 68- 76). Aydınlar Matbaası.
- Beauvoir, S. (1970). *Yaşlılık ilkeç* (O. Canberk & E. Canberk, Çev.). Milliyet Yayınları.
- Bektaş, O. E. (2017). Postmodern dünyada yaşlı olmak. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), 9-18.
- Bottomore, T. B. (2015). *Toplum bilim sorunlarına ve yazımına ilişkin bir kılavuz* (Ü. Oskay, Çev.). İnkılap Kitapevi.
- Calasanti, T. (2016). Combating ageism: How successful is successful aging?. *The Gerontologist*, 56(6), 1093-1101. <https://doi.org/10.1093/geront/gnv076>
- Ceylan, H. (2015a). *Sosyal değerden sosyal soruna yaşlılık*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ceylan, H. (Ed.). (2015b). *Yaşlılık ve refah devleti*. Açılım Kitap.
- Cirhinlioğlu, Z. (2012). *Sağlık sosyolojisi* (3. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çabuklu, Y. (2004). *Toplumsalın sınırında beden*. Kanat Yayınevi.
- Dillaway, E. H., & Byrnes, M. (2014). Başarılı yaşlanmayı yeniden değerlendirmek. İçinde N. Korkmaz & S. Yazıcı (Eds.), *Küreselleşme ve yaşlılık: Eleştirel gerontolojiye giriş* (ss. 265- 295). Ütopya Yayınevi.
- Durak, M. (2019). Yaşlılık döneminde psikososyal ve bilişsel gelişim. İçinde H. Bacanlı & Ş. Işık, (Eds.), *Yetişkinlik ve yaşlılık gelişimi ve psikolojisi* (ss. 205- 235). Pegem Akademi.
- Emiroğlu, V. (1995). *Yaşlılık ve yaşlının sosyal uyumu* (2. baskı). Şafak Matbaacılık.
- Er, D. (2009). Psikolojik açıdan yaşlılık. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, (55), 26-30.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji* (H. Özel & C. Güzel, Haz.). Ayraç Yayınevi.

- Günaydın, D. (2019). Yaşlanma ve iş gücü. İçinde V. Kalıncara (Ed.), *Yaşlılık yeni yüzyılın gerçeği* (ss. 1-33). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gündoğan, S., & Gümüş, A. B. (2023). Yaşlılarda ölüm kaygısı ile hastalık özellikleri, yalnızlık ve sosyal destek arasındaki ilişkiler. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 32(2), 81-92. <https://doi.org/10.17942/sted.1063601>
- Hablemitoğlu, Ş., & Özmete, E. (2010). *Yaşlı refahı yaşlılar için sosyal hizmet*. Kilit Yayınları.
- Hasworth, S. B., & Cannon, M. L. (2015). Social theories of aging: A review. *Disease-a-Month: DM*, 61(11), 475-479. <https://doi.org/10.1016/j.disamonth.2015.09.003>
- İlgar, L. (2008). Yaşlılık dönemi sosyal özellikleri ve serbest zaman etkinlikleri. İçinde K. Ersanlı & M. Kalkan (Eds.), *Psikolojik, sosyal ve bedensel açıdan yaşlılık* (ss. 63- 96). Pegem Akademi.
- İpek, M. (2019). Küreselleşme neoliberal politikalar ve değişen yaşlılık algısı. İçinde U. Yanardağ & M. Zubaroglu Yanardağ (Eds.), *Yaşlılık ve sosyal hizmet* (ss. 189- 208). Nika Yayınevi.
- Kalıncara, V. (2011). *Temel gerontoloji yaşlılık bilimi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaygusuz, C. (2008). Yaşlılık kuramları. İçinde K. Ersanlı & M. Kalkan (Eds.), *Psikolojik, sosyal ve bedensel açıdan yaşlılık* (ss. 215- 250). Pegem Akademi.
- Korkmaz, N. (2014). Türkiye’de yaşlılık ve sosyal politika: Yaşlılık politikadan ayrı düşünülebilir mi?. İçinde N. Korkmaz & S. Yazıcı (Eds.), *Küreselleşme ve yaşlılık: Eleştirel gerontolojiye giriş* (ss. 189- 214). Ütopya Yayınevi.
- Korkmaz, N., & Yazıcı, S. (2014). Giriş. İçinde N. Korkmaz & S. Yazıcı (Eds.), *Küreselleşme ve yaşlılık: Eleştirel gerontolojiye giriş* (ss. 9- 20). Ütopya Yayınevi.
- Köroğlu, M. A. (2022). Değişen anlam ve boyutlarıyla yaşlılık-emek ilişkisi: Sosyolojik perspektiften bir analiz. İçinde M. Atasever (Ed.), *İktisat ve işletmede güncel çalışmalar* (ss. 111-129). Detay Yayıncılık.
- Köroğlu, M. A., & Köroğlu, C. Z. (2016). Değişen yaşlılık olgusu ve İslamî perspektiften değerlendirilmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (248), 229-240. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3532>
- Küçükkaraca, N. (2000). Başarılı yaşlanma ve yaşlı istismarı. İçinde G. Erkan & V. Işıksan (Eds.), *Antropoloji ve yaşlılık* (ss. 107- 117). Aydınlar Matbaası.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Bağlam Yayıncılık
- Marshall, T. H., & Bottomore, T. (2000). *Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar* (A. Kaya, Çev.). Gündoğan Yayınları.
- Mayring, M. (2011). *Nitel sosyal araştırmaya giriş nitel düşünce için bir rehber* (A. Gümüş & M. S. Durgun, Çev.) Bilgesu Yayıncılık.
- Onur, B. (2021). *Gelişim psikolojisi* (12. baskı). İmge Kitabevi.
- Önder, İ. (2014). Küreselleşme ve neoliberalizm. İçinde N. Korkmaz & S. Yazıcı (Eds.), *Küreselleşme ve yaşlılık: Eleştirel gerontolojiye giriş* (ss. 39- 64). Ütopya Yayınevi.
- Payne, M. (2020). *Modern sosyal hizmet kuramı* (K. Karataş, Çev.). Nika Yayınevi.
- Plesa, A. M., Shadpour M., Boyden E., & Church, G. M. (2023). Transcriptomic reprogramming for neuronal age reversal. *Human Genetics*, 142(8), 1293-1302. <https://doi.org/10.1007/s00439-023-02529-1>
- Saygılı, S. (2017). *Yaşlılık psikolojisi*. Türdav Yayıncılık.
- Şentürk, Ü. (2020). *Yaşlılık sosyolojisi yaşlılığın toplumsal yörengeleri* (2. baskı). Dora Yayıncılık.
- Teater, B. (2014). *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri* (A. Karatay, Çev.). Nika Yayınevi.
- Tufan, İ. (2001). Yaşlanan dünyada bir delikanlı: Türkiye. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(3), 27-49.

- Turner, B. S. (2000). *Statü* (K. İnal, Çev.). Doruk Yayıncılık.
- United Nations. (2023, January 12). *Leaving no one behind in an ageing world. World social report 2023*. <https://www.un.org/development/desa/dspd/world-social-report/2023-2.html>
- Wallace, R. A., & Wolf, A. (2004). *Çağdaş sosyoloji kuramları klasik geleceğin geliştirilmesi* (L. Elburuz & M. R. Ayas, Çev.). Punto Yayıncılık.
- Waters, M. (2008). *Modern sosyoloji kuramları* (S. Mutlu, Çev.). Gündoğan Yayınları.
- Wernher, I., & Lipsky, M. S. (2015). Psychological theories of aging. *Disease-a-Month*, 61(11), 480-488. <http://dx.doi.org/10.1016/j.disamonth.2015.09.004>
- World Health Organization. (2002, April 12). *Active aging: A policy framework*. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/active-ageing-a-policy-framework/>
- Yiğitoğlu Taşdemir, G., Cankuş, N., & Akbaş, E. (2019). Yaşlı bakımı: Bakım veren yükü. İçinde V. Kalinkara (Ed.), *Yaşlılık yeni yüzyılın gerçeği* (ss. 93- 116). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Zastrow, C. (2015). *Sosyal hizmete giriş*. Nika Yayınevi.
- Zencirkıran, M. (Ed.). (2017). *Türkiye'nin toplumsal yapısı* (6. baskı). Dora Yayıncılık.